

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Jan Remmelg

Ellen Liiger Eesti Draamateatri näitlejana aastatel 1966–1987

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Hedi-Liis Toome, PhD

Tartu 2021

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Ellen Liigeri elu ja looming 1966. aastani.....	6
2. Ellen Liiger Eesti Draamateatris Ilmar Tammuri ajal aastatel 1966–1969	13
3. Ellen Liiger Draamateatris Voldemar Panso ajal aastatel 1970–1976	18
4. Ellen Liiger Draamateatris Mikk Mikiveri ajal aastatel 1976–1985	23
4.1. Ellen Liiger Anuna Mikk Mikiveri „Tuulte pöörises“ 1979. aastal.....	25
4.2. Ellen Liiger tädi Elfriedena Mikk Mikiveri „Pilvede värvides“ 1983. aastal.....	27
5. Ellen Liiger Draamateatris viievalitsuse perioodil aastatel 1985–1987	29
6. Kesk- ja vanemas eas naisnäitlejaid Eesti Draamateatris 1960.–1980. aastatel	31
Kokkuvõte.....	33
SUMMARY. Ellen Liiger as an actress of Estonian Drama Theatre in 1966–1987	35
Kasutatud kirjandus	37
Lisa 1. Ellen Liigeri rollid aastatel 1966–1987.....	42

Sissejuhatus

Bakalaureusetöö „Näitleja Ellen Liigeri kujunemislugu ja looming Eesti Draamateatris aastatel 1966–1987“ peamine eesmärk oli anda osaline ülevaade uurimisobjekti loomingulisest tööst nimetatud perioodil, selgitades seeläbi välja Liigeri kui vanemas eas näitlejanna mänguvõimalused, positsiooni ja tähtsuse.

Mitmete tollaegsete Draamateatri staaride ja paljude teiste oluliste Eesti teatritegijate kõrval kuulub Liigergi nende näitlejannade hulka, kellest teatrimaailmas tänapäeval enam kuigi palju ei räägita. Nähtuse tõestuseks jagan üht mälestust. Nimelt külastasin 2018. aasta juunikuus keset kibekiiret eksamisessiooni perioodi Tallinnas Liigeri mälestusraamatu „Ma tahan mängida“ esitlust. Jõudnud sündmusele Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumisse, ilmnes, et osutusin peaaegu ainsaks küllastajaks, kes puhtalt isiklikust huvist kohale oli saabunud. Enamus osalenutest olid seotud teose valmimise toimkonnaga. Reklaami raamatuesitluse toimumisest oi tehtud vähemalt nädal aega enne nii sotsiaalmeedias kui ka Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi koduleheküljel. Suhteliselt ürituse alguses ilmnes, et raamatut ei kirjutatudki Liigeri sajandaks sünniaastapäevaks ja mõlemad sündmused sattusid samale aastale juhuslikult. Hiljem esitlusejärgsel tagasihoidlikul banketil soovis üks uudishimulik muuseumitöötaja teada minu sündmusel osalemise motiive, näides ühtlasi olevat üsna üllatunud minu kui raamatu valmimise toimkonda mittekuuluva isiku kohalolekust.

Kuigi kõnealune raamatuesitlus on osutunud üheks vähestest, mida olen külastanud, võib arvata, et paljusid Eesti kunagisi silmapaistvaid teatritegelasi enam kuigi palju ei mäletata ega meenutata. Isiklikust huvist Liigeri elu ja tema isiksuse vastu otsustasin olukorda väikesel määral parandada, uurides ja andes ülevaate ühest olulisest Eesti nõukogudeaegse näitlejanna loomingust tema elu viimasel kahel aastakümnel. Uurimisperioodi valimisel lähtusin kasutatavate allikate olemasolust, kättesaadavusest ja adekvaatsusest. Nimelt aastail 1966–1987 ei esinenud lavastuste arvustustes, siinse bakalaureusetöö ühes tähtsas uurimisallikas, enam niivõrd tugevat nõukogude ideoloogia varjundit, mis näiteks 1950. aastatel, Liigeri tippnäitlejatööde valmimise perioodil, suhteliselt domineerivaks osutus.

Uuritaval perioodil kujunes Liigeri vanusest lähtuvalt esimeseks uurimisküsimuseks: Milliseid rolle saab mängida kesk- ja vanemas eas naisnäitlejana teatris? Lisaks pidasin töö kirjutamisel silmas veel alljärgnevat uurimisküsimust ja selle alaküsimust: Millist tähtsust omas Ellen Liiger Draamateatris vanemaealise näitlejannana aastatel 1966–1987 ning milline oli teatripilt Eest Draamateatris Liigeri rolliloo taustal 1960.–1980. aastatel.

Töö teoreetiliseks aluseks oli loomingulise olukorra ülevaade analüüsitaval perioodil Eesti Draamateatris, kus kirjeldasin peamiselt peanäitejuhtide tööd. Töö analüüsisosas kirjeldasin Liigeri rolle, võttes aluseks teatrikriitika ja teatriajaloolise kirjanduse. Samuti toetusin analüüsisosa kirjutamisel Liigeri antud intervjuudele, milles ta avameelselt erinevates lavastustes kehastatud rollidest kommentaare jagas.

Bakalaureusetöö on jaotatud kuueks peatükiks. Viis esimest peatükki koosnevad peamiselt Liigeri näitlejatööde analüüsist Draamateatri erinevate peanäitejuhtide ajastutel. Läbi aastakümnete erinevaid nimetusi kandnud Eesti Draamateatrit nimetan töös läbivalt „Draamateatri“ või „Eesti Draamateatri“ nime all. Esimeses peatükis annan ülevaate peamiselt Liigeri loomingulisest tegevusest lapsnäitlejana Estonias, lõpetades Vanemuises töötamise perioodini 1966. aastal. Selle taustaks kirjeldasin Draamateatri tolleaegseid teatrisiseseid ümberkorraldusi nii juhtkonnas kui ka mängukavas. Pikima staažiga peanäitejuhust Ilmar Tammurist andsin põhjalikuma ülevaate. Alapeatükid Ellen Liiger Anuna Mikk Mikiveri „Tuulte pöörises“ 1979. aastal ja Ellen Liiger tädi Elfriedena Mikk Mikiveri „Pilvede värvides“ 1983. aastal sisaldavad lavastuste lühiülevaadet ja analüüsi kahest kõige olulisemast osatäitmisest Liigeri loomingus kolme analüüsitava kümnendi jooksul. Nimetatud lavastused on kujunenud suursündmusteks kogu Eesti teatri ajaloos. Kuuendas peatükis kõrvutasin Liigert viie kuni kümne aasta piires samas vanusegrupis paikneva näitlejanna loomingulise staatusega, kes töötasid samaaegselt Liigeriga Draamateatris vähemalt kahe analüüsitava kümnendi jooksul. Lisa 1. sisaldab näitlejanna rollinimistut alates 1966. aastast. Kogu perioodi jooksul mängis ta kokku kahekümne kaheksas lavastuses.

Allikatena kasutasin töös peamiselt mälestusraamatuid, millest tänuväärsemateks osutusid Inna Taarna „Eesti Draamateatri kuus tippnäitlejannat“ (2010) ja Karin Kase intervjuud Ellen Liigeriga tema elu kahel viimasel aastal, millest on Simmo Priksi autorluses

„ELAVIKU“ sarjas ilmunud raamat „Ma tahan mängida“ (2018). Lisaks kujunesid olulisteks allikateks ka teatriajaloo-alased üldteosed, näiteks Ain Jürissoni „Draamateatri raamat“, mitmete teatritegelaste ühisautorluses valminud „Eesti sõnateater 1965–1985“ ja Jaak Rähesoo „Eesti teatri ülevaateos“ (2018). Olulisematele lavastuste lühiülevaate andmisel osutusid peamisteks allikateks arvustused mitmete Eesti teatrikriitikute poolt.

1. Ellen Liigeri elu ja looming 1966. aastani

Ellen Liiger sündis 26. juunil 1918. aastal Tallinnas. Tema juhuslikult alanud näitlejatee kestis ühtekokku rohkem kui kuuskümmend aastat. Liigeri kaks vanemat venda tegutsesid asjaarmastajatena Estonia teatri abikoosseisus kõrvalosade täitjatena. 1921. aastal vajas tollaegne Estonia teatri peanäitejuht Ants Lauter lavastatavasse näidendisse „Revolutsiooni pulm“ väikese tüdruku osatäitjat. Sellest ajendatult pöördus Lauter Liigeri venna Arnoldi poole palvega väike õde proovi kaasa tuua. Esmalt kutsus Arnold teatrisse vanema õe Hilda, kes aga konkreetse rolli jaoks juba liialt pikka kasvu tüdrukuks osutus. Seejärel palus Lauter Arnoldil teatrisse tuua noorema õe Elleni, kes osutus lavastusse suurepäraseks osatäitjaks. Nii algaski Liigeri näitlejatee tollases esinduslikumas sõnateatris. (Kask 1986: 22–24)

Väikese Elleni lavatee jätkus ning hoogustus järk-järgult. Täites lavastustes esialgu sõnatuid-ja väiksemaid kõrvalosi, usaldati talle alates üheksa-aasta vanuselt üha suuremaid rolle ning ka peaosi. Lisaks draama ja lastelavastustele mängis ta ooperis, operetis ja balletis. Kaalukamatest lapserollidest võib esile tuua näiteks Väikest Näkineidu A. Dargomõžski ooperis „Näkineid“ ja Preili Nobetuult Fritz Peter Buchi ja Fritz Müller Premi „Preili Nobetuules“, mis esietendusid „Estonias“ vastavalt aastatel 1929 ja 1931 Dmitri Arbenini ja Hilda Gleseri käe all. Tema lavapartneritekski osutusid tollaegsed teatri suurkujud Ants Lauter, Hugo Laur, Rahel Olbrei ja Hilda Gleser. Aastatel 1924–1934 mängis Liiger kolmekümne ühes lavastuses, millest kaksikümmend üheksa sündisid Estonias, üks Tallinna Töölisteatris ning üks Noores Kammerteatris. Osatäitmiste hulka kuulub ka mitmeid poiste rolle. Nende aastate jooksul töötas ta kokku kolmeteistkümne erineva lavastajaga, mängides peamiselt täiskasvanute ja vähemal määral lastelavastustes. (Taarna 2010: 17; 33; 465–466) Enne gümnaasiumiõpinguid tähistas Estonia teater viieteistkümneaastase Liigeri kümneaastast lavajuubelit (Priks 2018: 20). Tema teatritee katkes aastatel 1935–1937 nähtavasti gümnaasiumihariduse omandamise eesmärgil, sest Norma Jõekalda saatesarjas „Imet tabamas“ väitis ta end tol ajal teatritöö suure ajanõudluse tõttu põhikooli jooksul kooliväliselt õppivat vaid vahetundide ajal või õpetatust kooliõdede jutustusi kuulates (Jõekalda 1982). Seega omandas ta noore tüdruku ulatuslikud lava-ja näitlejakogemused juba varajases lapseas, töötades tolle aja suurimate näitlejate ning lavastajatega.

Tõenäoliselt osutus teater neil aastatel elu loomuliku osana tema teiseks koduks ja peamiseks mängumaaks.

Gümnaasiumi lõpetanuna töötas Liiger ligi pool aastat pangaametnikuna, mõtlemata näitlejakarjääri jätkamisest või sügisel mõne eriala omandama asumisest. Elu võttis peagi aga taas kursi teatri poole, sest 1937. aasta suvel jalutas Liigerile tänaval vastu endine kolleeg Ants Lauter, teavitades oma kunagist kauaaegset lapskolleegi lähiajal toimuvatest Tallinna Konservatooriumi Riikliku Lavakunstikooli näitekunsti eksamitest. Suurest uudishimust võttis Liiger neist ka pikemalt mõtlemata osa ning osutus kooli vastuvõetuks. Tema kursusekaaslasteks said teiste hulgas Voldemar Panso, Ilmar Tammur ja Kaarel Toom. (Samas 1982) Koos Liigeriga lõpetas Tallinna Konservatooriumi Riikliku Lavakunstikooli esimese ja ühtlasi ka viimaseks jäänud lennu 1941. aastal kokku kakskümmend õpilast (Taarna 2002: 124–131). Omanäoline teatritööst tulvil lapsepõlv jätkus Liigeril seega eripalgeliste ja mitmekülgsete näitlejaõpingutega teatrikoolis, mis vältasid nii Eesti Vabariigi kui ka Nõukogude valitsuskorra ajal.

Lavakunstikooli lõpetanuna lasus Kase sõnul Liigeri ees lõpetanutest ainsana valikuvabadus asumaks tööle Draamateatrisse, Töölisteatrisse või Estoniasse (Kask 1986: 33–34). Mõnevõrra üllatavana võib tunduda valik Draamateatri kasuks, arvestades tema pikka lapsnäitleja staaži kunagises turvalises ja koduses Estonias. Nähtavasti oli käes aeg vahelduseks. Liigeri üheks esimeseks rolliks Draamateatris kujunes noor tüdruk Mici Alfred Meringu lavastatud Ferenc Herczegi ”Gyurkovicsi 7 tütres” (1941), millega ta saavutas publiku seas suure menu ja tuntuse komöödianäitlejana. Eelnevalt mängis ta märkimisväärselt särava komöödiarolli Laurana samal aastal lavakunstikooli lõputööna esietendunud Eduard Vilde komöödias „Pisuhänd“, mille lavastajaks oli Leo Kalmet. Järjepidevale komöödiarollidele järgnes aga esimene dramaatiline roll, üliõpilane Eva Maria Stadinger Alfred Meringu lavastatud Max Halbe „Lõikuspühas“ (1942). Esialgul ei võtnud publik järjepidevalt koomilistes rollides nähtud Liigerit aga tema dramaatilises rollis kuigi tõsiselt: naerukahinat kuuldus ka traagilisemates stseenides, mil publikust oleks pidanud kostuma kurvameelseid reaktsioone. Lavastajaga nõu pidamise järel mängutaktikat muutes suutis Liiger probleemi aga seljatada, pannes publiku varemalt vääriti mõistetud stseene õigesti mõistma ning neile ka vastavalt reageerima, sest naerukahina asemel kostus umbes neljandal etendusel saalist juba vaikus ja taskurätikuisse nuuskamine. Järgnevalt hakkas

Liiger mängima juba eriilmelisemas dramaturgias. (Kirepe 1968; Tarand 1983) Seega ei möödunud tema kutselise näitlejate algus hoolimata pikast ja mitmekülgsest lapsnäitleja minevikust sugugi mitte raskuste ega keerdkäikudeta. Nähtavasti ei võrdu näitlejatööski kogemused ja läbielatu alati ilmtingimata kinnistunud teadmiste ning oskustega. Hoolimata aga mõningatest raskustest esimeses dramaatilises rollis pälvis Liiger näitlejana publiku laialdase sümpaatia ja poolehoiu komöödiarollides.

Riigikord Eesti pinnal vahetus taaskord ning 1941. aastal alanud Saksa okupatsiooni ajal esitati Ain Jürissoni sõnul Draamateatrile ultimaatum, mille kohaselt pidi teater mängima kahel korral nädalas saksakeelseid etendusi. Olles üks vähestest saksa keele valdajatest tollases näitetrupis, määrati Liiger osatäitjaks mitmetesse saksakeelsetesse lavastustesse. Ta mängis Laurat E. Vilde „Pisuhännas“ („Der Schrat“) ja Biancat G. Von Cziffra „Richard Suures“ („Richard Grosse“). Mõlemad näidendid lavastas Voldemar Mettus ning etendused vastavalt 1942. ja 1943. aastal. (Taarna 2010: 466–467, Jürisson 2010: 70–71) Eeldatavasti ei suutnud näitlejad saksa keeles mängimist ette näha, sest sarnast nõudmist vene okupatsiooni ajal täita ei tulnud. Kuigi võõrkeeles mängimine võis nii Liigerile kui teistele saksa keele oskajatele osutada raskeks ja ebaloomulikuks, kujunes see kindlasti suurel määral arendavaks ning eneseületust nõudvaks kogemuseks, millega näitlejad siiski toime tulid ja tänu millele Draamateatri maja täies mahus eestlaste käsutusse jäi.

Nõukogude võimu taaskehtestamise lähenedes 1944. aastal aga hakkasid Jürissoni sõnul aset leidma suured, kohati ebameeldivad ja suisa katastroofilised sündmused nii ühiskonnas kui teatris. Üheksanda märtsi Tallinna pommitamise tagajärjel tekkinud tulemõllus hävinenud Estonia teatri kõrval jäi Liigeri koduteater, Eesti Draamateater, imekombel peaaegu purustustest puutumatuks. Suurpommitamise tagajärjel muutus pea kogu Tallinna linn rusudeks. Masendavate ja lootusetute olude kiuste jätkusid Draamateatris nii uute lavastuste proovid kui ka esietendused. Kaheksateistkümnendal aprillil, vaid rohkem kui kuu pärast suurpommitamist kujunes esmaseks esietenduseks Arno Suuroru lavastatud saksa autorite Helmut von Weissi ja Fritz von Woedtke komöödianäidend „Kaunis noorus“, milles Liiger noore tüdruku osa mängis. (Jürisson 2010: 72; Priks 2018: 123)

Liigerilegi osutus 1944. aasta küllaltki rängaks. Märtsipommitamise tagajärjel kaotas ta suurpõlengule oma Harju tänava kodu. Pea poolteist kuud varem suri tema noorusearmastus

Maks Karro ning sügisel hukkus vend Albert Viru tänaval, tabatuna juhuslikust kuulist. Järgnes liiklusõnnetus, mis lõppes aastaid ravi nõudnud seljavigastusega. (Taarna 2010: 174) Ränkrasked sõja-aastad tõid talle seega palju nii vaimset kui ka füüsilist kannatust, millest hoolimata ta samas suhteliselt võimsalt oma näitlejateed jätkas.

Liigeri silmapaistvamateks rollideks Nõukogude okupatsiooni esimestel aastatel kujunesid näiteks Eliza Alfred Meringu lavastatud George Bernhard Shaw "Pygmalionis" 1944. aastal, Anja Konstantin Simonovi "Päevades ja öödes" ning Maša Nikolai Pogodini "Kremlis kellades". Mõlemad lavastused löi 1947. aastal tollase Draamateatri kunstiline juht Priit Põldroos. Mitmete teiste rahvale vastumeelsete nõukogude ideoloogiat käsitlevate lavastuste kõrval jagus publikut kahele viimasele märksa rohkem. (Taarna 2010: 174; Kirepe 1968) Nimelt oli Nõukogude võimu kehtestamise algusaastatel Draamateater sunnitud mängima rohkelt vene dramaturgiat. Rahva huvi laval domineeriva vene ideoloogilise materjali vastu osutus aga äärmiselt väikeseks, mistõttu mängiti etendusi pidevalt pooltühjadele saalidele. Halvimatel juhtudel suuremaarvulisemate osatäitjatega lavastuste puhul viibis laval vahetevahel rohkem inimesi kui saalis. (Jürisson 2010: 102)

Sõjajärgse keerulise olukorra taustal toimusid Tallinna teatrimaastikul peagi mitmed institutsioonilised ümberkorraldused. 1948. aastal liideti osa Noorsooteatri näitetrupist Draamateatri näitetrupiga, 1949 aastal lisati sinna juurde ka enamus Estonia draamatrupist. Teatri loomingulistele töötajatele tähendas see keerulist ajajärku ehk muutusi nii repertuaaris, mängukavas, juhtimises jne. (Jürisson 2010: 93–94; Rähesoo 2011: 277) Liiger kuulus neil keerulistel aastatel juba tugevate näitlejate hulka, mängides 1949. aastal Nikolai Gogoli "Revidendis" ja Aleksandr Suhhovo-Kobõlini "Kretšinski pulmas" keskseid rolle. Need komöödiavastused lisasid Draamateatri nukrale seisule erksamaid värve näitlejate eredalt silmapaistvate osatäitmiste tõttu, millega kaasnes ka mõningane publiku juurdekasv. Järgnevatel aastatel leidis Liiger järjepidevalt rakendust eriilmelises dramaturgias ning žanreis. Nõukogude autorite osatähtsus Draamateatri repertuaaris hakkas aja jooksul mõnevõrra vähenema, suurenes Eesti dramaturgia osakaal. (Taarna 2010: 467–468) Siinkohal jätkub mul imestust asjaolu üle, et nii näitlejad, lavastajad kui ka teised teatritöötajad aastaid kestnud segastele ja rasketele aegadele vaatamata suutsid säilitada usu paremale tulevikule. Nõukogude võimu sunnil lavale toodud samasisulised ideoloogilised näidendid, mis nähtavasti kätkesid endas materjali keerukuse tõttu veelgi suuremat ja pikka

tööprotsessi, võisid neile publiku nappuse tõttu tunduda ääretult tänamatu tööna. Nendel sõjajärgsetel aastatel ei oleks olnud imeks pandav Draamateatri tegevuse täielik lõpetamine teatri kui institutsiooni jätkusuutliku tegevuse tugeva nõrgenemise tõttu.

Tühjade saalidega algasid Draamateatris ka 1950. aastad. Pikalt kestnud probleem hakkas aga lahendust leidma seoses Ilmar Tammuri peanäitejuhi ametisse asumisega 1952. aastal. Noor, sütitav ja elujõuline mees suutis Nõukogude dramaturgia oma lavanägemuses muuta publikule vastuvõetavamaks, mis läbi etenduste külastatavus mõningale kasvule pöördus. (Jürisson 2010: 91–93) Enamus Liigeri näitlejakarjääri kõrgeimalt hinnatud rollidest sündisid samuti just sel perioodil, täpsemalt aastatel 1954–1955. Nendeks olid näiteks Tiina August Kitzbergi „Libahundis“ Andres Särevi lavastuses ja Niina Mihhail Lermontovi „Maskeraadis“, mille lavastas peanäitejuht Tammur. Mõlemad esietendusid 1954. aastal. Samuti mängis Liiger Voldemar Panso kõrgelt hinnatud diplomilavastuses „Kuningal on külm“ Angela osa 1955. aastal. (Taarna 2010: 346, 468; ETBL) Seega kasvas Liiger Eesti Draamateatri kõrgelt hinnatud näitlejannaks, asudes 1950. aastatel oma võimete tipul.

Lisaks tööle teatris tegeles ta Eesti teatri biograafilise leksikoni kohaselt pedagoogina nii Draamateatri õppestudios kui ka Tallinna pedagoogilises instituudis. Tema õpilaste hulgast said järelkasvu mitmed Eesti teatrid. 1955. aastal omistati talle Eesti NSV teenelise kunstniku ja 1957. aastal Eesti NSV rahvakunstniku aunimetus. (ETBL) 1950. aastatel mängis ta palju nii eesti kui vene klassikas, täites lavastustes mitmekülgseid ja kandvaid rolle. Sellesse kümnendisse mahtus samuti abielu peanäitejuht Tammuriga ning tütre Mare sünd (Kerge 2019). Liiger võis end tunda õnnelikuna nii inimese kui näitlejana. Rainer Kerge sõnul õnn paraku aga pikalt ei kestnud. Abielu Tammuriga purunes vaid mõni kuu pärast tütre sündi. Seejärel, 1950. aastate lõpul, hakkas Liigeril tööd koduteatris nappima. Erinevate asjaolude koosmõju tulemusena otsustas ta Draamateatrist lahkuda. (Samas 2019; ETBL)

1960. aastal suundus Liiger tööle Vanemuisesse, kus ta mängis mitmeid kandvamaid ja silmapaistvaid rolle juba esimesel tööaastal. Nendeks olid Alkmene Moliere'i „Amphitryonis“ (1960), lavastajaks peanäitejuht Kaarel Ird ja Liisa Lev Tolstoi „Elavas laibas“ (1960) Epp Kaidu lavastuses. Anne Tuulingu mälestusest selgub aga, et juba esimesel Tartu aastal tundis Liiger enda sobimatust Vanemuisesse ning igatses tagasi nii Tallinnasse kui ka Draamateatrisse (Priks 2018: 7).

Loomeelu Vanemuises aga jätkus ning järgmine suurroll sündis 1964. aastal, nimelt Polly Peachum Bertolt Brechti-Kurt Weilli „Kolmekrossiooperis“, lavastajaks samuti Kaidu. Üha süvenevaks takistuseks Vanemuises edukaks töötamiseks sai peanäitejuhi Kaarel Irdi rakendatav töömeetod ning sellest tulenenud konfliktne töösuhe. Liiger oli Draamateatri näitlejannana harjunud rolli looma eeskätt lavastaja märkuste, suunamiste ja nõuannete põhjal ning loomeprotsessis esines enamasti rohkelt iseseisvat katsetus-ja mänguvabadust. Tema looming sündis alati teatri proovides ning kodus rolli paremaks mõistmiseks vajalikku kirjandust juurde lugedes. Irdi lavastustaktika oli aga enesekeskne, mistõttu lasus tema lavastustes mängivatel näitlejatel kohustus luua rolli vaid tema nägemuse järgi. (Kask 1987: 3–4)

Lisaks seisis Liiger Vanemuises silmitsi oma elu rakseima rolliga, mida ta pidas ainsaks täielikult ebaõnnestunud tööks kogu pika näitlejakarjääri jooksul. Selleks osutus Anni roll Erni Krusteni näidendis „Mina elan“, mille lavastas Ird 1961. aastal. Liiger kommenteerib tööd Irdi, kõnealuse lavastusega ning Kaidu „Kolmekrossiooperiga“ järgnevalt:

„Aga võib-olla Ird ei armastanud nn. tarku näitlejaid, andke andeks, ega ma jumala pärast ei taha ütelda, et ma olen tark näitleja... [---] Mul on alati olnud näitejuhtidega niisugune väga hea vahekord, mul pole kunagi niisugust paha olnud, aga Irdile see nähtavasti ei meeldinud. See algas just lavastusega „Mina elan“ [---]. [---] Ma tahtsin sellesse osasse ikka liha ja verd panna ja ise uurisin ka, aga Irdile see ei meeldinud, kui ma ühel ilusal päeval ütlesin: aga sm. Ird, te täna teete mulle ühe märkuse ja homme muudate selle ära, et ma pole harjunud sellega. Ird kukkus minu peale karjuma ja kui tulid veel kogemused sellega, et „Kolmekrossiooperis“ ma mängisin Pollyt, ja [---] kui ta ütles[---], et Liigeril ei ole seda, siis tagus pähe ja ütles, et vaat Liigeril on pea, ja see talle ei meeldinud. (Samas)

Vanemuise näitlejad pidasid Irdi puhul tavapäraseks tegelase liikumise, kõne intonatsiooni, olemuse jne ette mängimist. Seejärel pidi näitleja nähtut jäljendama. Jäädes truuks Irdile vastumeelsete draamateaterlike töömeetodite rakendamisele prooviprotsessis, läks see Liigerile maksma kaks viimast rollideta aastat Vanemuise teatris. (Samas)

Mõni aeg enne Draamateatrist lahkumist suunas Ird Liigeri poolele palgale, nimetades teda teatritele mittevajalikuks näitlejannaks. Viimastel Tartu aastatel teenis Liiger seega elatist vaid ülikoolis töötades ning noorte näiteringe juhendades, millega alustas Tartus juba kümnendi alguses. Ta nimetas tööd noortega suisa oma Tartus elamise päästerõngaks, mis tal nigelaks osutunud teatritöö kõrval hinge sees hoidis. Vanemuise lõpuaastatel mõtles ta sootuks teatrist lahkumisele ja täiskohaga ülikooli tööle suundumisele. (Kask 1987: 115, 133, 139)

Kahjuks Liiger intervjuus pikemalt oma toonaseid plaane ei kommenteerinud. Seega võis nigel loominguline ajajärk Vanemuises talle näitlejatöö jätkamise suhtes mõningast võõristavat mõju avaldada. Kuigi intervjuus Kasele räägib Liiger Vanemuise perioodist enamjaolt suhteliselt neutraalselt, võib eeldada, et sealsed konfliktid Irdiga talle kui näitlejale siiski mõningat laastavat mõju võisid avaldada.

Liigeri meeleskindlus jääda draamateaterliku töömeetodi juurde tuli talle Draamateatrisse naasmisel nähtavasti kasuks. Irdi töömeetodeid omaks võtnuna oleks tal samuti võinud tekkida kalduvus muutuda iseseisvusetuks lavastaja ette mängimisega harjunud näitlejannaks, kellena Draamateatris jätkamine ning sealse meetodiga järjekordne ümber harjumine suhteliselt keeruliseks oleks osutunud. Nähtavasti poleks see siiski tema suurte lavakogemuste juures saanud juhtudagi. Tartus koges Liiger seega näitlejana suuri ponnistusi, kuid puutus teisalt kokku paljude noortega nii ülikoolis kui näiteringides, kellelt ammutas jõudu nii elamiseks kui Vanemuises töötamiseks, kus ta vastumeelsest töökeskkonnast hoolimata suisa kuus aastat vastu pidas.

2. Ellen Liiger Eesti Draamateatris Ilmar Tammuri ajal aastatel 1966–1969

Kümnendi lõpus jätkas Liiger seega loomingulist teekonda kodulinna Tallinnas talle tuttavas Draamateatris. Vanemuises esinenud probleemidele lisaks osutusid naasmise ajenditeks ka perekondlikud põhjused, sest tagasi pealinna ootas Liigerit tema haigestunud õde Hilda. (Kask 1987: 3) Draamateatris valitsesid aga keerulised ajad, peamiselt 1952. aastast kunstilise juhi ametit pidanud Tammuri lavastajavõimete mandumise tõttu. Sellele lisandus veel hulk põhjuseid, millest kirjutan täpsemalt peatüki keskel. Esialgu mõjus mulje kunagisest koduteatrist Liigerile suhteliselt masendavalt (Kask 1987). Nähtavasti osutus 1966. aastal Draamateatrisse naasmine talle aga vähemalt mõnevõrragi rõõmustavaks, sest nagu varem öeldud, igatses ta sinna tagasi juba 1960. aastate alguses.

Avahooajal, 1966. aasta sügisel ootas Liigerit ees kaks uuslavastuse esietendust. Esimeseks neist kujunes peategelase abikaasa roll Gunnar Kilgase 1966. aastal lavastatud Edvard Radžinski näidendis „Tehakse filmi“. Sama aasta detsembris mängis Liiger ainsa rolli lastelavastuses kogu peamiselt uuritava perioodi ehk kahekümne ühe aasta vältel, milleks osutus Helmut Vaagi loodud ja lavastatud näärilavastus „Lõbus pildiraamat“, milles kehastatud roll on kahjuks teadmata. (Priks 2018: 126, Lõbus pildiraamat)

Järgmiseks Liigeri osalusega tähelepanuväärseks lavastuseks kujunes vene klassiku Maksim Gorki ideedraama „Viimased“, kus ta mängis kõrvalosas hallipäist Preili Sokolovat. Tegemist oli esimese rolliga kutselise teatri laval, kus tal tuli kehastada vanainimest. Seega kujunes preili Sokolova Liigeri avarolliks kesk- või vanemas eas kehastatavate tegelaste nimistus. Diplomilavastusena tõi teose lavale Ben Drui. (Levin 1968; Haan 1968; Priks 2018: 126) Lavastusega tähistas Draamateater Maksim Gorki sajandat sünniaastapäeva. Kogu Eesti teatrimaastikul nägi teos lavavalgust esmakordselt. Gorki näidendites mängis Liiger esmakordselt juba 1945. aastal, mil täitis noore tüdruku Polja rolli Leo Kalmeti lavastatud „Väikekodanlastes“. Hilisematel aastatel mängis ta kandvamaid osi veel kahes Gorki näidendis. (Priks 2018: 123–125)

Sügisel 1968. aastal esietendus Eesti Draamateatris Ilmar Tammuri poolt lavale tooduna saksa ühe tähtsaima proosakirjaniku Johann Wolfgang von Goethe värsstragöödia „Faust“ esimene osa. Taaskord mängis Liiger episoodilise rolli suure maailmakirjaniku näidendi lavastuses. Lisaks oli „Faustigi“ lavastamine nii Eestis, kui ka kogu Nõukogude Liidus ette võetud esmakordselt (Tammur 1987: 9). Eelnevalt „Viimastes“ mängitud Hallipäisele Sokolovale vastukaaluks kehastas Liiger seekordses rollis noort kodanikutütart Lieschenit (Priks 2018: 126) Esimese osa järg, Faust II esietendus 1969. aasta 12. veebruaril, lavastajaks taaskord Tammur. Seekordses suurejoonelises lavastuses mängis Liiger episoodilist Mure osa, kes Faustile tema elu lõpusirgel näkku hingas, mille tagajärjel kangeline oma nägemisvõime kaotas. (Samas: 123–125; Haan 1969)

Rollide põhjal saab järeldada, et Liigeril Draamateatrisse naastes tööd jätkus, osade mahukus aga vähenes tunduvalt. Sagenes episoodilisemate rollide kehastamine, mis suuremate töödega harjunud näitlejannas ebakindlust võis tekitada. Kas teatril läks aega, et Liiger uuesti omaks võtta? Nähtavasti keskenduti tollases logisevas teatris pigem jätkusuutlikkusele ning tasakaalu säilitamisele, mitte uute või taas teatrisse naasnud näitlejatele kaalukate rollide pakkumise näol tuule tiibadesse puhumisega. Lisaks esines Liigeril esimestel aastatel raskusi lagunevas teatris sisse elamisega, mida võisid märgata ka lavastajad, kes talle võib-olla just sel põhjusel suuri töid usaldada ei sõandanud (Kask 1987: 143).

Liigeri olukorda parandas viimane kuuekümnendatel aastatel mängitud roll Tammuri lavastuses, nimelt Mihhail Šatrovi dokumentaaldraamas „Kolmekümnes august“ (1969), millega Draamateater tähistas Nõukogude Venemaa esimese valitsusjuhi Vladimir Lenini sajandat sünniaastapäeva. (Jürisson 2010: 123; Priks 2018: 126) Liiger mängis lavastuses Lenini abikaasat Nadežda Krupskajat, mis kujunes ühtlasi tema Draamateatriga taaskohanemise rolliks, milles mängis oma osa ka tema kunagine õpetaja Ants Lauter. Liiger kirjeldab toimunut järgnevalt:

„[...] see osa mulle väga meeldis ja ma tegin seda meelsasti. [...] see Nadežda Krupskaja pani mulle jalad alla, aga pani mulle kõige rohkem jalad alla Ants Lauter. Ma mängisin seda rolli ja Lauter tuli lavale ja kõikide ees suudles mu kätt, mida ta pole kunagi oma elus teinud ja tänas mind selle rolli eest. Ma olin nii liigutatud... [...] mitte see hetkeline, nimelt et Ants Lauter nii tegi, vaid ma tundsin, et ma olen nagu äralõigatud oks ühelt puult, mida peab uuesti pookima, see pookimine oli nii raske ja vaevaline, aga korraga siis see Krupskaja nagu ühendas need elusooned nagu kokku ja Lauter nagu oleks pannud seda ravimit peale ja nii nagu oleks aidanud kasvatada.“ (Kask 1987: 143)

Seega tõid Liigeri loomingulisse ja nähtavasti ka hingelisse madalseisu üllatuslikult positiivse pöördepunkti Krupskaja roll ja tema õpetaja Lavakunstkooli päevilt...inimene, tänu kellele tema pikk teatritee Estonias üldse alguse sai. Lauter võis tõepoolest tunda siirast heameelt oma endise õpilase Tallinnasse naasmise ning tema õnnestunud rolli üle, nähes Liigeris seejuures arvatavasti veel tugevat loomingulist potentsiaali. Liigeri seesugusest heldimushetkest ning olukorrale jagatud kommentaarist võib aga välja lugeda mõningast hüljatus- ja üksildustunnet. Jah, ta naasis teatrisse, mida endiselt juhtis eksabikaasa Tammur, kelle lavastusteski tol perioodil taas üha uued rollid sündisid (Kerge 2019). Arvatavasti osutus seegi hingelise madalseisu üheks põhjuseks.

Kuigi Liiger osatäitmist „Kolmekümnendas augustis“ väga meeldivaks pidas, ei osutunud lavastus siiski õnnestumiseks, sest prooviperioodil asus lavastaja Tammur juba sügavas loomingulises ning vaimses kriisis, mistõttu lavateose kvaliteet suhteliselt nigelaks osutus. Ühe osatäitja Meeli Söödi sõnul lahkus suur osa publikust saalist pärast esimest vaatust. Lavastuse viimasel peaproovil minetasid nii lavastaja kui tema assistent suure joobeastme tõttu igasuguse adekvaatse oskuse laval toimuva hindamiseks ja jälgimiseks. Tammur lavastusele erilist publiku menu ei oodanud, mistõttu alanes tal ka tahe tugeva kunstilise teostuse tulemuse nimel vaeva näha. (Jürisson 2010: 123)

Siinkohal tutvustan viimaks Ilmar Tammuri, Draamateatri ühe pikaajaseima kunstilise juhi tööd lähemalt (Jürisson 2010: 82). Nagu öeldud, asus ta ametikohale 1952. aastal, mil tühjad saalid teatris endiselt harilikuks nähtuseks osutusid. Suurimad teened osutas Tammur Draamateatrile peamiselt 1950. aastatel ehk ametiaja esimese kümnendi jooksul. Tänu klassikateoste ja nõukogude revolutsioonidraamade lavastamisele sündisid suurlavastused, mis pakkusid tihtipeale tööd kogu näitlejaskonnale ja ülejäänud teatriperelegi. Tema viiekümnendate aastate lavastustes asusid erilisel kohal suursugused massistseenid, romantilisus ning vaatamängulisus. Suuri massistseene kasutas ta näiteks lavastustes „Ljubov Jarovaja“ (1952), „Optimistlik tragöödia“ (1957) ja „Eskadri hukk“ (1953), millest mõnes täitis osi kuni sada osatäitjat. Tammuri suurimat tunnustust pälvinud klaasikalavastused olid näiteks Mihhail Lermontovi „Maskeraad“ (1954) ning „Antonius ja Kleopatra“ (1955), kus Liigeri kõrval mängisid oma suurrollid ka tollase Draamateatri tippnäitlejad Aino Talvi, Kaarel Karm ja Ants Eskola. Lisaks kasutas Tammur teatri suure näitlejaskonna laialdasemaks rakendamiseks tihti dublante, mis läbi trupp lihtsamini

terviklikku rakendust leidis. Samuti suurenes neil aastatel tänu tema lavastustele teatris publiku külalastatavus muuhulgas ka Nõukogude näidendite puhul. Oma loominguga saavutas ta populaarsust ka teistes Nõukogude Liidu maades ja tõi teatrile erinevate tiitlite võitmisega au ja kuulsust. (Jürisson 2010: 109–126)

Kuigi 1960. aastate alguseks hakkas muutumatuna püsivad tammurlik lavastamisstiil juba aeguma, tõid selle asjaolu juures lepitust lavastuste osatäitjate suursaavutused. Need sündisid muuhulgas näiteks A.H. Tammsaare „Juuditis“ 1960. aastal ja Henrik Ibseni „Peer Gyntis“ 1962. aastal. Märkimisväärsed näitlejatööd mängisid neis lavastustes Salme Reek, Aino Talvi, Ants Eskola, Rein Areni jt. Mõistmata aga oma lavastamismeetodite aegumist, kulus teine pool Tammuri peanäitejuhi perioodist vaid positsiooni nautimisele. Põhiliseks rivaaliks oma ametis pidas ta kunagist koolivenda Voldemar Pansot, kes aga Draamateatri peanäitejuhi positsioonist ei huvitunudki. (Rähesoo 2011: 319–324)

Kriisiseemne külvas Panso tahtmatult oma kunagisele klassivennale õige pea hoopis teistsugusel kujul, luues koos Vello Rummoga 1965. aastal Riikliku Noorsooteatri. Suhteliselt stabiilsena püsivad elu Draamateatris pöördus seejärel vast loodud uue teatri tõttu pea peale. Põhjuseks paljude vanemate näitlejate lahkumine uude teatrisse, kus trupi aluse moodustanud lavakunstikateedri teise lennu lõpetanud noorte näitlejate kõrval vanematest tegijatest puudus valitses. Värskesse Noorsooteatrisse lahkusid Tammuri suureks meelehärmiks seejärel mitmed Draamateatri esinäitlejad, näiteks Heino Mandri, Ants ja Olev Eskola, Lisl Lindau, Jüri Järvet, noorematest Mikk Mikiver. (Samas 2011: 331; Jürisson 2010: 117–119) Näitlejate kaotus osutus nii Draamateatrile kui peanäitejuht Tammurile väga suureks probleemiks. Puudus juhtivatest näitlejatest andis endast edasises tööprotsessis peagi tugevasti tunda. Loomingulist koosseisu täiendati uute näitlejate palkamisega, suurest tühimikust seeläbi aga ei vabanetud. Lavastamine jätkus endiselt traditsioonilises, n-ö olustikulis-psühholoogilises stiilis. Eestisse jõudnud teatriuuduse tuuled 1960. aastate teisel poolel Draamateatris ei puhunud, truuks jääd vanadele traditsioonidele.

Tammur töötas mitmetes erinevates teatriinstantsides, mistõttu ei suutnud ta keskenduda peanäitejuhi ametile ja hakkas lavastusprotsessi juures kasutama assistente. See aga tähendas proovides tihti vaid stseenide läbimängist ilma lavateose tervikliku arenemiseta. Uute

suundumuste tekkimise, aja kulu ja kunstilise astme tõusuga ei suutnud Tammur kuuekümnendate teisel poolel sammu pidada. Suurel määral hakkas kannatama ka repertuaar, kuhu valiti autoreid ja näidendeid nende olulisuses ja aktuaalsuses veendumata. Järghesid mitmed kunstiliselt madalatasemelised lavastused, sealhulgas Liigeri osalusega „Faust I“ ja „Faust II“ ning „Kolmekümmes august“. Pikalt kestnud teatri madalseis lõppes Tammur tagandamisega peanäitejuhi ametist 1970. aastal. (Jürisson 2010: 116–126)

Suurimad teened Draamateatrile osutas Tammur just 1950. aastatel, mil tõi oma erksate ja suursuguste lavastustega publiku saalidesse tagasi. Lisaks sooritasid Liigeri kõrval paljud näitlejad noore sütitava peanäitejuhi käe all mitmeid suurrolle. Teater kogus populaarsust ja pälvis tunnustust nii Eestis kui ka teistes Nõukogude Liidu maades. Kõikjal suuremahuliselt tunnustatud Tammurit hakkas aga nähtavasti saavutatud edu tõttu valdama kõike lubatavuse tunne ning mõistmatus oma valitsemisaja kehtivuse lõppemisest.

Liiger mängis 1960. aastate lõpul Draamateatri näitlejannana kolmes Tammuri lavastuses, mistõttu kujuneski viimane ühtlasi tema selle kümnendi peamiseks lavastajaks. Kokku mängis Liiger kümnendi lõpul üheksas lavastuses, sealhulgas kahes Ben Drui, ühes Helmut Vaagi, ühes Mai Meringu ja ka algaja näitejuhi Ingo Normeti lavastuses. Lisaks kuulus sellesse kümnendisse kogu uuritava perioodi ainus osatäitmine lastelavastuses. Märkimisväärseid loomingulisi suursaavutusi Liigeril selle kümnendi lõpul ei sündinud. Nähtavasti ei toimunud see Draamateatri logiseva ajajärgu ja Liigeri enda suutmatuse tõttu uues loomingulises keskkonnas harjuda. Tema repertuaargi osutus neil aastatel pigem tagasihoidlikuks ega pakkunud erilisi võimalusi loomingulisteks suursaavutusteks. Suuremat tunnustust aga pälvis Kalju Haani ja Reet Reiljani kohaselt kümnendi viimane, Krupskaja roll Lenini sajandale sünniaastapäevale pühendatud lavastuses „Kolmekümmes august“, mille eest autasustati Liigerit nii rahalise preemia kui ka teise järgu audiplomiga Vennasrahvaste lavateoste 1. vabariiklikul ülevaatusel. Lisaks pälvis Krupskaja roll kiitust ka kriitikute hulgas. (Haan, Reiljan: 1972) Kahele eelnevale rollideta jäänud hooajale Vanemuises ei järgnenud talle seega vastukaaluks koduteatriski 1960. aastate lõpul kuigi kopsakaid rolle, seevastu aga siiski hulk märkimisväärseid episoodilisi osatäitmisi, mille hulka mahtusid äärmustena nii noor neiu kui ka esmakordselt kutselise teatri laval mängitud hallipäine ema.

3. Ellen Liiger Draamateatris Voldemar Panso ajal aastatel 1970–1976

Pärast aastaid kestnud kriisi, mis lõppes Tammuri tagandamisega 1970. aastal, sai Eesti Draamateatri uueks peanäitejuhiks viimase kursusekaaslane Voldemar Panso, kellel tuli madalseisus teater taas jalgadele tõsta. Ta usaldas mõned aastad tagasi loodud Noorsooteatri oma õpilase Mikk Mikiveri hoolde ning asus alla käinud Draamateatrit august välja tõstma. Juba ammu tehtud plaanide tõttu viibis Panso aga oma ametiaja esimesel aastal Draamateatrist pidevalt eemal, mis muutis sealsed loomingulised olud suhteliselt keeruliseks. Lisaks Tammurile olid teatrist sunnitud lahkuma lavastajad Ben Drui ja Mai Mering. Koosseisulisi lavastajaid Panso teatrisse ei võtnud, eelistas madalatasemeliste teatri palgal olevatele tegijatele professionaalseid külalislavastajad. Oma õpilase Mikk Mikiveri kutsus ta aga erandina peagi Draamateatrisse lavastama. Esmalt tõi Panso Draamateatris lavale endise õpilase Raivo Trassiga peaosas Peter Shafferi „Musta komöödia“, millel õnnestus teatri publikunumbreid tublisti suurendada. Pärast seda algas kogu kollektiivi jaoks teatris uus ajajärk (Link 1977: 142) Teatri juhtkond ja loominguline personal asusid kümnendi algul seega taas viljelema elutervemat ja jätkusuutlikumat koostööd. Panso viljaka peanäitejuhi perioodi olulisemateks lavastusteks osutusid näiteks Hermann Bahri „Mees, naine ja kontsert“ (1972), Mats Traadi „Tants aurukatla ümber“ (1973) ja William Shakespeare'i „Richard III“ (1975). (Jürisson 2010: 128, 154; Kask 1970: 98–99; ETBL)

Pansol, Liigeri Lavakunstkooli kursusekaaslasel, keerlesid 1970. aastal peas nähtavasti hoopis muud ja suuremad mõtted, mille hulka ei mahtunud väärivate rollide jagamine oma kunagisele kursuseõele. Tollase Draamateatri näitlejanna Inna Taarna sõnulgi ei pööranud Panso enam Liigerile kui näitlejale ega tema potentsiaalile mingisugust tähelepanu. Tõepoolest, 1970. aastatel mängis ta vaid ühes Panso lavastuses. (Taarna 2010: 347–349) Kogu näitlejakarjääri jooksul kogunes osatäitmisi viimase loomingus kokku vaid kolm. Panso tegutses aga Eesti Draamateatris kogu elu vältel nii näitleja kui lavastajana aga ligi viisteist aastat. Tema ühel viljakaimal loomeperioodil, 1960. aastate esimesel poolel, töötas Liiger Vanemuises, jäädes seega kõrvale võimalustest mängida rolle tema tolleaegsetes arvukates lavastustes, millest nii mõnigi suureks teatrisündmuseks osutus. Enne 1975. aastat mängis Liiger Panso diplomilavastuses, A. H. Tammsaare „Kuningal on külm“ (1955),

lisaks ka Bernard Shaw „Südamemurdumise majas“ (1957), mille osatäitjateks olid tollaegse Draamateatri tippnäitlejad. (ETBL; Südamemurdumise maja; Priks 2018: 125–127)

Kümnendi alguses üheks olulisimaks Draamateatri lavastuseks osutus 1971. aastal esietendunud Anton Tšehhovi draamanäidend „Ivanov“. Parema kunstilise tulemuse saavutamiseks kutsus Panso teost lavastama vene tuntud režissöör-pedagoogi Maria Knebeli, oma teatriema ja õpetaja Moskva Lunatšarski-nimelisest Riiklikust Teatrikunstiinstituudist, kes oli ühtlasi ka Stanislavski süsteemi suurimaid tundjaid. Knebeli kutsumine teatrisse oli peamiselt ajendatud pedagoogilistest põhjustest. (ETBL; Priks 2018: 127) Tema tööle lasusid teatri kollektiivil suured õigustatud lootused, mis osutusidki pärast lavastuse valmimist tõesteks, sest lõpptulemus kujunes tollaegses teatripildis suursündmuseks. Lavastuse osatäitjatele oli prooviprotsess seejuures suureks kooliks. Tulemust kiitsid kriitikudki üksmeelselt, uskudes seejuures teatri loomingulise seisu taastumisse ja selle arenemisse. Liiger mängis lavastuses kõrvalosalisena ebamäärase elukutsega vanaeite Avdotja Nazarovnat. (Järv 1971; Levin 1973: 114–125) Tema sõnulgi kujunes töö Panso kunagise õpetajaga meeldivalt ning ta kirjeldas Knebelit kui suure intelligentsiga inimest, kes suhtus oma töösse detailselt ja suure põhjalikkusega. Osatäitmist „Ivanovis“ ja koostööd Knebeliga Liiger oma loomingus aga kuidagi esile ei tõstnud. (Kask 1987: 8–9)

Samal aastal mängis Liiger kõrvalosas Friedrich Schilleri realistlikus kodanlikus tragöödias „Salakavalus ja armastus“, mille lavastas Kaarin Raid. Teatrikriitike üksmeelsel arvamusel lavastus aga ebaõnnestus. Liigeri roll pälvis küll kiitust, kuid üldiselt heideti lavaversiooni lõpptulemusele ette nii valet lavastusmeetodit kui ka ebaõnnestunud rollilahendusi. (Kõllu 1971; Tobro: 1971) Järgmine osatäitmine, seekord peaosa, naisõiguslane Missis Margaret Lanfrey Clandon, sündis maailmaklassiku Bernard Shaw komöödias „Ei või iial teada“ Eesti Telefilmirežissööri Virve Aruoja lavastuses. Nii kriitike kui ka Liigeri enda sõnul oli taaskord aga tegemist lavateose nõrga lõpptulemusega lavastaja puuduliku kontseptsiooni ja lavanägemuse tõttu. Sellele lisandus tegelastes puuduv Shaw'likkus, mis kriitike arvates kahetsusväärseks osutus ning lõpptulemuse kvaliteedile tugevat negatiivset mõju avaldas. Nii mõnigi kriitik aga andis Liigeri rollile järjekordselt tunnustava hinnangu. (Tobro 1971;

Treier 1971; Tinn 1971; Soosalu 1971; Kask 1987) Seega jäi Liiger paraku ilma võimalusest pälvida Eesti teatrimaailma tähelepanu seoses peaosaga suure maailmaklassiku teoses.

Järgmisele, rollideta jäänud hooajale vastukaaluks saabus mõnevõrra kopsakam osatäitmine 1973. aasta sügishooajal, mil Liiger mängis teistkordselt Raivo Trassi lavastuses. Seekord Ungari näitekirjaniku István Örkény tragikomöödias „Kassimäng“ humoorikas-groteskse daami Paula rolli, kes salakavalusega oma sõbrannalt ihaldatava mehe üle lõi. Peosas Velda Otsus, nimekamateks osatäitjateks olid veel Aino Talvi, Ester Pajusoo ja auväärne Linda Tubin, kes „Kassimängus“ oma pika ja mitmekülgse karjääri ühe viimastest rollidest mängis (Taarna 2010: 435–442). Arvustajad suhtusid üksmeelselt lavastusse pigem positiivsetes toonides. Kiideti nii osatäitjate õnnestunud saavutusi kui ka dramaturgilise materjali valikut. Kahe aasta jooksul mängiti lavastust kokku ligi sajalt korral. „Kassimängu“ salvestus on järele vaadatav ka Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis. (Neimar 1974; Nagelmaa 1974; Haan 1974)

Järgneval kahel aastal mängis Liiger episoodilistes rollides kokku kolmes lavastuses. Neist helgeim, elavam ja positiivsem oli Voldemar Panso lavastatud Soome kirjaniku Teuvo Pakkala olustikuline komöödia „Parvepoisid“. Lavastuste andmebaasi andmetel on rahvalikku näidendit Eesti erinevatel teatrilavadel lavastatud kahekümmel korral. Panso 1975. aasta lavastuses tegi kaasa pea kogu teatri näitetrupp. Lavastuses tantsiti ning esitati rahvalikke laule. Liiger ise nimetas lavastust üheks 1970. keskpaiga parimaks Eesti Draamateatris, tuues esile selle põhjalikkust ja hästi õnnestunud massistseene. Enda karakteriloominguga Panna-Maija kehastuses ta siiski rahule ei jäänud. (Jürisson 1975, Kask 1987: 13–15, Parvepoisid)

Kokku mängis Liiger seitsmekümnendatel aastatel kaheteistkümnes lavastuses, põhiliselt episoodilistes rollides - kolmes Eesti ja nõukogude ning kuues välis autori näidendis. Populaarseimatest võib nimetada Bernard Shaw'd, Friedrich Schillerit, Anton Tšehhovit, Maksim Gorkit, A. H. Tammsaaret ja August Kitzbergi. Seega osutus dramaturgia suhteliselt eriilmeliseks. Hooaeg 1972–1973 möödus paraku uute töödeta, samuti ka 1978. aasta. Töörohkeimaks perioodiks seevastu kujunes 1971. aasta, mil Liiger täitis osi kolmes lavastuses populaarse maailmaklassiku näidendis, millest kahe lavaline teostus paraku ebaõnnestus. Kümnendi keskel mängis ta taas enamjaolt episoodilisemates rollides. Nelja

lavastuse salvestused 1970. aastatest on järelvaadatavad ka Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis (ERR).

Loomingulist rakendust sai Liiger aastatel 1968–1973 ka Tallinna Pedagoogilises Instituudis, kus töötas näitlejameisterlikkuse õppejõuna. Peale 1973. aastat teda aga õppejõuks ei valitud (Taarna 2010: 350). Kuigi Taarna arvates Liiger oma töökoha kaotust instituudis tõenäoliselt ei kahetsenud, võib tema arvamuses siiski kahelda, sest nagu juba varemalt mainisin, armastas ta noortega koos töötamist väga. Nii 1978. kui ka 1985. aasta raadiointervjuudes Olaf Gehrkele ja Ivar Trikkelile toob ta kujundliku võrdluse, justkui puuduks tal noorteta hapnik. Kummaski intervjuus väljendab Liiger tänutunnet aegade eest Tartus, mil ta erinevas vanuses kooliõpilastega koos tegutsemist südamest nautis. (Gehrke 1978; Trikkel 1985; Samas: 347–350)

Kogu kümnendi jooksul osutus Liigeri tähtsaimaks tööandjaks näitleja ja lavastaja Raivo Trass, kelle loomingus täidab ta rollid neljas lavastuses. Trass alustas teatriteed pärast Tallinna Riikliku Konservatooriumi lavakunstikateedri lõpetamist Draamateatris näitleja ja lavastajana. Saabunud teatrisse kriisiaastatel, paranes aga endise õpetaja Panso peanäitejuhiks saamisega teatris tema loominguline perspektiiv. Lavastamistulemused vaheldusid seitsmekümnendate alguses õnnestumiste ja ebaõnnestumistega. Debüütlavastus „Kahekesi kiigel“ (1969) erilist tähelepanu ei pälvinud. Draamateatri tõusule aitas ta 1970. aastatel kaasa märkimisväärselt, lavastades menuka „Kassimängu“, millele eelnes peaosatähtede teatri tõusul olulist rolli mänginud Peter Shafferi „Mustas komöödias“, Voldemar Panso peanäitejuhitöö debüütlavastuses. Alates kümnendi keskelt kujunes temast juba küpsem lavastaja. (Link 1977: 140–143) Panso ajal valmis Trassil Draamateatris kokku seitse lavastust. Pärast Draamateatrist lahkumist Mikiveri ajastu saabumisel töötas ta Rakvere teatri peanäitejuhina ning naases seejärel taaskord üksnes lavastajana 1985. aastal ja osutus seejärel lüliks ka kollektiivses teatrijuhtimises. (Jürisson 2010: 131, 155)

Milline aga oli Trassi suhtumine Liigerisse kui näitlejasse ja inimesesse? Mis ajendas teda koostööks ja selle suhteliselt järjepidevaks jätkamiseks? Trassi sõnutsi mäletab ta Liigerit juba lapsepõlvest, mil viimane tema akna all liinibussi ootas. Teatri prooviprotsessis osutus ta Trassi sõnul tihti vasturääkivaks-vahetevahel esialgu vastu vaieldes, hiljem aga vaikides ja nõustudes ja pärast proovi lõppu koridoris sootuks muudel teemadel juttu tehes. Nende

sidemed aastate jooksul nähtavasti tugevnesid, sest algaja näitejuhina Trass teiste suhtumisest oma töösse kuigi palju ei hoolinud, kuid võttis Liigeri märkusi kuulda, aja jooksul juba arvestas ning küsis mõni aeg hiljem tema arvamust juba otsesõnu. (Taarna 2010: 420–421) Suhted Liigeri ja Trassi vahel osutusid seega nähtavasti stabiilselt positiivseteks nii ametialaselt kui ka tööväliselt. Mahukamaks koostööks kujunes Örkény „Kassimäng“, sellegipoolest osutusid ülejäänud rollid tema lavastuseski episoodilisteks.

Kas terve oma elu teatrile elanud näitlejanna aga leppis töönappeusega? Kuigi 1969. aastal tõusis Liiger enda sõnutsi Krupskaja rolli toel taas jalgadele, tõestavad edaspidised sündmused siiski vastupidist. Inna Taarna kirjeldab 1966. aastal Eesti Draamateatrisse naasnud Liigert kui „kärbitud tiibadega lindu, kes ei suuda enam lennata, aga ikka püüab veel lendu tõusta“. Taarna sõnutsi läks Liiger tööd tehes tihti närvi. Mõne lavastuse, näiteks Pēteris Pētersoni 1974. aasta külalislavastuse „Mängi, pillimees!“ puhul katkestas prooviprotsessi ja jättis esietenduse mängimise dublandile, millest järeldub seega tema madalseisu jätkumine ka 1970. aastatel. Korrates Taarna sõnu-võib vaid oletada, mis põhjustel Liigerile loominguline töö kohati vastumeelseks ja raskeks osutus, sest võrreldes praegusega puudus tol ajal intervjueeritavatel nähtavasti komme eraelulisi küsimusi avameelsemalt arutada. (Taarna 2010: 347–350) Tütre Mare Liigeri sõnutsi langes ema aja jooksul teatritöö nappuse tõttu Draamateatrisse naasnuna hingelisse madalseisu, mille tagajärjeks osutus sage alkoholi tarvitamine (Kerge 2019). Liigeri näitlejavõimed end nähtavasti siiski ei ammendanud, sest tihti pälvis tema looming teatrikriitikas pigem positiivset vastukaja ning kehastatud tegelastelegi jagus kriitikutel kiitust.

Nähtavasti ei tundnud Panso ülesehitustöö läbi taas loomingulisele tõusule pöördunud Draamateatris Liiger end kuigi kindlalt. Kuigi Taarna sõnutsi püüdis ta veel Draamateatrisse naastes end oma rollides tõestada, hakkas edaspidi neid võimalusi paraku aina vähenema. Suuremad rollid mängis ta 1970. aastate alguses, mis aga kahjuks jäid selles kümnendis põhimõtteliselt ka viimasteks lootusteks end taas Draamateatri arvestatavate näitlejate hulka tõsta. Kriitikute sõnul sündisid Liigeril neis suhteliselt head näitlejatööd, kuid lavastuste nõrga kvaliteedi tõttu ei pälvinud need teatrimaailmas kuigi suurt tähelepanu ega tunnustust.

4. Ellen Liiger Draamateatris Mikk Mikiveri ajal aastatel 1976–1985

Tugevalt nõrgenenud tervise tõttu lahkus Panso 1976. aastal Draamateatri peanäitejuhi kohalt. Kunstilise juhi teatepulga võttis üle tema endine õpilane Mikk Mikiver, kes lavastas teatris juba varemgi. Uue ajastu saabumisel toimusid peanäitejuhtide vahetumisega seoses Draamateatri kunstilises juhtkonnas taas mõningad ümberkorraldused. Panso ja tema abikaasa, peakunstnik Mari-Liis Küla kõrval lahkus Draamateatrist ka direktor Arved Kalvo, kelle asemele määrati Vambola Markus. Peakunstniku ametis hakkas tööle Aime Unt. (Jürisson 2010: 147, 154; ETBL)

Mikiveri loomingus kajastusid selgelt tookordse teatri omadused: rahvuslikkus, tugev ühendus Eesti kirjandusega, kultuuri- ja ajaloolised teemad, samuti rahvusluse ning mälu probleemistik. Seega astus Mikiver Draamateatris kunstilise juhina olulisi samme teatrilaval Eesti rahvuslusteemade esitamisega. Näiteks 1977. aastal lavavalgust näinud Jaan Kaplinski näidendi „Neljakuningapäev“ teemadeks olid muuhulgas eestlus ja selle olemus ning rahva iseseisvuspüüdlused, kuid ideoloogilistel põhjustel eemaldati lavastus peagi mängukavast. (Jürisson 2010: 156–158) Mikiver aga jätkas rahvuslustemaatikaga, tuues aasta hiljem lavale Eesti ajaloo mõtestamise eesmärgil lavastuse „Poiste sõidud“, millega algas tema loomingus järjepidev rahvuslusperiood (Tormis 1986: 36).

Neil aastatel noorenes suurel määral ka teatri režissuur. Külalislavastajatena töötasid vahelduvalt äsja Panso õpilastena lavakunstikooli seitsmenda lennu lõpetanud Merle Karusoo ja Ago-Endrik Kerge. Viimase käe all valmis Draamateatris kuue aasta jooksul kokku üksteist lavastust. Üheks populaarseimaks neist kujunes Tšehhi autori Zdenik Podskalsky „Noore daami külaskäik“. Liigeril õnnestus mängida episoodilist rolli Kerge lavastuses 1980. aastal, mil nägi lavavalgust Leonid Andrejevi „Inimese elu“. Draamateatrist lahkus 1977. aastal aga Raivo Trass, kelle kolmes lavastuses Liigergi kaheksakümnendate aastate esimeses pooles rollid mängis. Sama perioodi alguses alustas Draamateatris lavastamisega ka Evald Hermaküla, kelle töödes Liigeril kahjuks mängida ei õnnestunud. (Jürisson 2010: 155; Priks 2018: 127; Inimese elu)

Üleminekuperioodi avahooajal, 1976. aastal, mängis Liiger Karusoo lavastatud Maksim Gorki „Päikese lastes“ majateenija Antonovnat. Karusoo puhul on Ago-Endrik Kerge kõrval tegemist teise olulise noore lavastajaga Eesti Draamateatris 1970. aastatel. Lavastajatööga alustas Karusoo Draamateatris Panso aja lõpul, 1975. aastal, mil valmisid tema diplomilavastused „Tabamata ime“ ning „Popi ja Huhuu“. Eelnevatele järgneski „Päikese lapsed“, mida varemalt lavastati Draamateatris ka 1953. aastal. Tollases lavastuses mängis Liiger pidevalt maailmavaluga silmitsi seisva ja südant valutava tüdruku, keske tegelase Liisa rolli. (Jürisson 2010: 155; Priks 2018: 127) Näidend „Päikese lapsed“ räägib Venemaa revolutsioonieelse intelligentsi eraldatusest. Käsitletavateks teemadeks näidendis on teadus, psühholoogia, armastus, inimsuhted, luule jne. Erksa, peaaegu elektrilise liikuvusega Liigeri kehastatav majateenija Antonovna on lavastuses meeldejääv tegelane, kes tahab teenitavas peres lisaks majapidamiskohustuste täitmisele olla osaline ka peresisestel teemadel, millest tal aga pidevalt palutakse eemal hoida. Märkimisväärselt kaasahaaravateks osutusid ka teiste näitlejate terviklikud rollilahendused. Tõestuseks õnnestunud lavastusele võib pidada Merle Karusoo lavastaja hooajapreemia pälvimist valminud töö eest. „Päikese laste“ salvestuski on täispikkuses nähtav Eesti Rahvusringhäälingu arhiivis. (Päikese lapsed) Seega mängis Liiger 1976. aastal kümnendi teisel poolel varasemate töödega võrreldes suhteliselt kopsaka rolli näidendis, milles ta oma loomingulise perioodi hiilgeaegadelgi üht peaosalist kehastas.

Siinkohal on Liigeril jäänud täpselt kümme aastat elu ja sama palju ka teatrit. Üllatuslikult mängis ta just nende aastate jooksul ehk oma karjääri lõpusirgel uuritava perioodi tähtsaimates lavastustes, mis on ühtlasi märkimisväärsed kogu Eesti teatripildis. Rolliloomes loomingulisi plahvatusi ei sündinud, kuid mõlemas töös osutus tema osalus tähtsaks koostisosaks (Jürisson 2010: 82; Priks 2018: 127). Enne kummagi lavastuse kirjeldamist ja analüüsimist liigun hetkeks 1980. aastate algusesse.

Kümnendi kahel esimesel aastal mängis Liiger oma järjekordsed episoodilised rollid. Selle perioodi sisse mahub ka üks peaosadest, ema ja vanaema Anna Pernataja Aksel Orava poolt lavale toodud vene kirjaniku Alla Sokolova olmedraamas „Pooleldi minu maja“. Kahjuks on lavastust tollaegses meedias kajastatud ääretult vähe nähtavasti seetõttu, et näidendi sündmustik jääb suhteliselt tagasihoidlikuks. (Pooleldi minu maja) Seetõttu võib arvata, et ka suhteliselt nõrgast näidendist ei sündinud kuigi tugevat lavalist tulemust. Helle-Reet

Helenurme, ühe osatäitja sõnul, lavastus sootuks ebaõnnestus. (Hummel 1988: 17) Seega algas Liigeri viimane kümnendki teatris suhteliselt tagasihoidlikult.

Perioodil 1977–1984 mängis Liiger peamiselt Mikiveri lavastuses, kokku viies, mis moodustas tolle perioodi enamiku. Nähtavasti tähendas see asjaolu nende omavahelist klappivust vähemalt tööalaselt. Mikiveri sõnul kandis Liiger endas tugevat kiirgusjõudu, mis temaga ka laval kaasas käis. Ta võrdles näitlejannat suisa puugiga, kes võis vaikselt omaette nurgas istuda, hoolimata millest tema olemasolu selgelt tunnetatavaks osutus. Lisaks külvas Liiger enda ümber tema sõnutsi pingelist õhkkonda. (Taarna 2010: 378) Seesugune iseloomustus on suhteliselt karm, kuid arvatavasti muutus Liiger kui isiksus just nende omaduste tõttu Mikiveri silmis eriliseks, mis omakorda osutusid ka ühise koostöö alustamise ajendiks. Nähtavasti suhtus Liigergi teadaolevalt vähemalt prooviprotsessis Mikiverisse suhteliselt hästi ning tõenäoliselt sujus nende koostöö seega enamasti üsna ladusalt.

4.1. Ellen Liiger Anuna Mikk Mikiveri „Tuulte pöörises“ 1979. aastal

Käesolevas peatükis tuleb juttu Liigeri 1970. aastate tähtsaimast rollist, ema Anust, mis sündis sama kümnendi ühes olulisimas lavastuses kogu Eesti teatris - August Kitzbergi draamanäidendis „Tuulte pöörises“ 1979. aastal. Näidendi lavale toomisega jätkas Mikiver Eesti klassika julget tsensuurivabamat tõlgendamist. (Epner, Neimar 2015: 151) Draamateatris lavastus „Tuulte pöörises“ eelnevalt üheksa aastat varem, 1970. aastal Ben Druin nägemuses. Anu rolli mängis siis Salme Reek. (Tuulte pöörises) Näidend kõneleb inimeste vahelisest võitlusest ning selles kehtivatest lubatud ja lubamatutest reeglitest. Teemadeks inimese isiksuse suurus ja kitsarinnalisus, illusoorne õnnehimu ning dramaatilised vead. (Treier 1979)

Mikiveri „Tuulte pöörise“ lavaversioon osutus näidendi kaheksateistkümnendaks tõlgenduseks Eesti teatris. Seesmise ilmekuse poolest omab lavastus märgilist tähtsust Eesti klassikas. Selles on edukalt edasi antud ajaloolist tõlgendust, inimpsühholoogia mõistmist ja selle tõlgendust. Varasemalt nõukogude liidus mängitud „Tuulte pöörise“ lavastustes lasus suur rõhk revolutsioonilistel küsimustel. Seekordses lavateoses täitsid osi aga täisverelised tegelased, keda ei hinnatud vaid ideoloogiast lähtudes. (Rähesoo 2011: 393) Samuti ei oldud

varasemates „Tuulte pöörise“ lavaversioonides suudetud avada näidendi luulelist ja draamatilist suurust. Nende seekordne avaldumine osutus oluliseks tõukeks lavastuse populaarsuse saavutamisel. (Valter 1982: 66–67; Treier 1979)

Liigeri sõnul ei olnud ta „Tuulte pöörise“ lavastuses osalemisest eriti huvitatud põhjusel, et varasematel aastatel polnud näidendi lavalised teostused teatrites erilisi tulemusi toonud. Talle usaldatud rolli, peategelase Jaani ema Anu, ei pidanud ta samuti kuigi meeldivaks. Vastumeelsus lähtus asjaolust, et varasemates lavastustes oldi ema järjepudevalt tõlgitsetud kurja, käre vana naisena, kes jõuliselt innustab oma poega ebaeetilisi võtteid kasutades ihaldatud tüdrukut naiseks kosima. (Paaver, Visnap 1985)

Liiger kõneleb prooviprotsessist, ning teda tabanud loomingulisest murrangust selle jooksul järgmiselt:

„Mina leidsin, et „Tuulte pöörises“ lavastamine on mõttetu. Milleks? Ei huvitanud. Ütlesin seda välja ka. [...] Kui hakkasin tegema, ütlesin, mina seda keppi kätte ei võta. [...] Hakkasin esimeses proovis tegema seda Anu, mis kõrvus helises, samm kindel... Trüginis teiste proovi sisse, hakkasin kuulama, mida Mikiver räägib. [...] Kummaline, kuidas ta söötis! Järgmisel proovil keerasin titel teise otsa. Hakkasin pakkuma välja inimlikkust, meeletut armastust poja vastu. Mikiver ei takistanud kordagi. Sain toitu tema jutust. See on Mikiveri kõige targem lavastus. Kui pooled proovid olid läbi, ütlesin kõva häälega: „Ma vabandan, ma saan nüüd aru, miks te seda tükki teha tahtsite.“ Vaimustusin noorest näitejuhust, hakkasin rolli armastama. [...] Tahtsin teda abistada, iga tema mõtet rakendades, iga väiksematki märkust realiseerida püüdes. Nii on tööprotsess kõige huvitavam.“ (Vellerand 1984: 122–123)

Juba kuuekümnendates eluaastates Liiger tundis näitlejanna esmakordset suurt murrangut prooviprotsessis, mis on tema selleks ajaks ligi kuuekümmne aasta pikkuse teatritee puhul suhteliselt üllatav. Näib, et elu üllatused vanust ei küsi. Kas sellest lähtuvalt võis ta tunda uut jõudu oma näitlejate jätkamisel? Inna Taarnagi väidab, et Liiger leidis end „Tuulte pöörise“ justkui uuesti (Taarna 2010: 349). Lavastuses osutasid tema lavapartneriteks peamiselt noored, suhteliselt hiljuti näitlejateed alustanud kolleegid, keda ta kõrgelt hindas (Trikkel 1985). Seega võisid nii ihaldatud koostöö noortega kui ka murrangulise tähtsusega lavastuses ühe oma viimase aja olulisima ning tähelepanuväärseima rolli mängimine karjäärialaselt mõjuda kuuekümmne ühe aastasele näitlejannale suhteliselt lootustandvalt.

Üksmeelselt suhtusid kriitikud nii lavastusse kui selle osatäitjatesse positiivsetes toonides ning tõdesid selle kvaliteedi tugevnemist mängukordade suurenedes. Kiideti lavastuse

sügavust, ühtset ansamblimängu. Liigeri ema Anugi leidis positiivset vastukaja. Kõrgelt hinnati tema uudset rollilahendust, oma poja pärast muretsevat ning tallu tagasi elama ihalevat vana naist. (Reiljan 1979; Vellerand 1979; Tonts 1980; Kruus 1981) Kuuldemäng lavastusest valmis 1986. aastal (Tuulte pöörises 1986).

4.2. Ellen Liiger tädi Elfriedena Mikk Mikiveri „Pilvede värvides“ 1983. aastal

Järgnevaks kolme kümnendi olulisimaks tööks kujunes Liigeri jaoks taaskord roll Mikiveri suurlavastuses. Seekord Jaan Kruusvalli „Pilvede värvides“, milles ta ühtlasi ühe oma elu viimastest rollidest mängis. Näidend kujutab ühe rannaäärse perekonna elukäiku Teise Maailmasõja taustal, Eesti saatuse aastakümneteks otsustanud 1944. aastal. Lavastus kuulub Mikiveri nn. maarahva triloogiasse, kuhu kuuluvad veel 1987. aastal etendunud Kruusvalli näidend „Vaikuse vallamaja“ ja aasta hiljem lavavalgust näinud Rein Saluri „Minek“. 1980. aastate alguseks oli nõukogude stagnatsioon mõnevõrra lõdvenenud, mis andis Mikiverile võimaluse tuua üha avalikumaskandavas esituses lavale eestlase iseseisvusküsimusi kujutavaid näidendeid. (Jürisson 2010: 163–165)

„Pilvede värvid“ osutus edukaks nii Eesti kui välismaa publiku seas. Lavastuse näol loodi eestlastele esmakordselt pärast Teist Maailmasõda võimalus näha teatrilaval kogu rahvast ja rahvust 1944. aastal puudutanud traagilisi sündmusi. See osutus üheks peamiseks põhjuseks lavastuse populaarsusel. Paljud vaatajad kandsid tollest ajast kaasas mälestusi, suutes kaasaegsetena laval toimuvaga lihtsasti suhestuda. Lavastust mängiti muuhulgas nii Rootsis kui ka Torontos sealsetele eestlaste kogukondadele. Mängukordade arv kerkis 1990. aastate alguseks ligi 250-ni. (Samas)

Liiger mängis lavastuses pimedat tädi Elfriedet, peategelase Anna abikaasa Jakobi õde, kes tunneb end sõja jalgu jäänud tühise inimesena, kandes siiski kaasas oma unistust nägijaks saada ning lootust paremale elule ja tulevikule. Lavastuse teises pooles sõjasündmuste keerises tema unistused aga tuhmuvad. Lugemisproovide alguses sarnanes Liigeri arvamus näidendist „Tuulte pöörise“ proovide alguses arvatuga, mis seegi kord töö käigus muutus:

„Ega ma ei olnud algul sellest näidendist vaimustatud. Ta oli minu jaoks sentimentaalne. [...] Tädi osa tundus mulle selline, et kui nüüd oleks pliiats, siis tõmba maha. Ta ei anna suhteid, ei anna mõtet, mitte midagi ei anna, sest ükskõik, mis lause tema ütleb, keegi nagu ei reageeri selle peale. Aga siis proovides mõistsin, et selle kaudu on tükil tohutu suured värvilaigud. Näiteks: „Kes meie käest küsib?“

Meie oleme väike rahvas.“ Seda peab publik registreerima peas ja emotsioonis. Või mõelge, milliseid vahendeid peab näitleja kasutama, kui on öelda selline õudne lause: „Kui keegi veel siia jääb, et ta siis ka minu hauda kohendaks. Sest ma ei taha, et ta umbrohtu kasvaks, nagu polekski mind olemas olnud.“ [...] Need paar lauset, mis see vanaeit üldse ütleb, neid ei tohi lasta mööda minna. Siis oleks midagi traagilist, kui need ei jääks kõlama.“ (Paaver, Visnap 1985)

Seega osutusid nii „Tuulte pöörises“ kui „Pilvede värvid“ Liigeri jaoks esialgu ebameeldivateks näidenditeks ning samaväärselt hindas ta ka tegelasi, keda kummaski näidendis kehastama pidi. „Tuulte pöörise“ proovide algusperiood osutus Liigeri jaoks nähtavasti vaimselt suhteliselt raskeks. Teda valdas töötades pidevalt must meeleolu. Tõenäoliselt meenusid talle ehedalt nii tol ajal läbi elatud traagilised sündmused kui ka kogu ühiskonnas valitsenud kaos. Näidendi teisel lugemisel pidas ta pika monoloogi Tallinna pommitamisest, süüdistades seejuures teisi proovil osalenuid täpsemalt toimunud sündmustiku mitteteadmises. Tõenäoliselt valitses prooviprotsessi hakul mitmetes teisteski osatäitjates ärevustunne, sest näidendi peaosalist Annat pidi esialgu kehastama Aino Talvi, kes aga kõnealuse rolli kehastamiseks juba liialt haigeks, vanaks ja jõuetuks oli jäänud. Töö muutus ladusamaks ja õhkkond positiivsemaks pärast Talvi välja vahetamist Ita Everi vastu, misjärel muutus arvatavasti ka Liigeri suhtumine tööprotsessi. (Taarna 2010: 376–379; ETBL)

Ilmnenud tõrked rolli loomisel ületas Liiger arvatavasti prooviprotsessi ning hiljem etenduste käigus, kasutades taaskord näitlejameisterlikku oskust osa enda jaoks suureks mõelda seda seesuguselt ka laval esitades. Ta osutus võrdväärseks partneriks nii kauaaegsetele kolleegidele Rein Arenile ja Ita Everile ning noorematest Hans Kaldojale, Meeli Söödale ja teistele ning pimedä tädi Elfriede ja tema kurbliku elu kulg lavastuses tahaplaanile ei jäänud. Tõestust sellele annab taaskord lavastuse salvestus Eesti rahvusringhäälingu kodulehel (ERR).

5. Ellen Liiger Draamateatris viievalitsuse perioodil aastatel 1985–1987

Eesti Draamateatri senine kunstiline juht Mikk Mikiver otsustas 1985. aastal ametist loobuda ning jätkas teatris üksnes lavastajatööga. Tema lahkumisega algas Draamateatris keeruline äsja lõppenud remondiga seotud segadustest tulvil periood. Teatris esietendunud uuslavastused ei saavutanud kuigi suurt menu, püüdes mängukavas sageli vaid hooaja. Draamatrupiga liitusid 1984. aastal seitse lavakunstikateedri lõpetanud, mistõttu mõned senised näitlejad uustulijatele oma koha olid sunnitud loovutama. Liigeril õnnestus näitlejastaatus teatris säilitada. Arvatavasti aitasid ametikoha püsimisele kaasa nii ENSV rahvakunstniku tiitli kandmine kui ka viimasel kahel aastakümnel peamiselt mängitud episoodilised rollid, mis sageli siiski nende suureks mängimise tõttu suhteliselt silmapaistvateks osutusid. Lisaks mängis ta rolli vaid kahe aasta eest esietendunud tähelepanuväärses suurlavastuses „Pilvede värvid“. Elu ja loominguga lõpuaastatel osutus Liiger üheks Draamateatri viiekümne kolmest näitlejast, kes pikisilmi tulutult tööd ootas. Viievalituse perioodi esimesel, 1985. aastal, arvas Liiger usutluses Ivar Trikkelile end tööjõulisemaks, kui teater talle pakkuda suutis, jätkates seejuures meeeldi mängimist repertuaari lülitatud lavastustes (Trikkel 1985).

Draamateatris aga hoolimata aruteludest ja koosolekutest uut peanäitejuhti ei leitud, algas juhtimiskriis. Probleem lahendati teatri kollektiivse juhtimise näol, kuhu kuulusid lavastajad Mikk Mikiver, Raivo Trass ja Evald Hermaküla, kirjandusala juhataja Kalju Haan ning direktor Mati Klooren. Kollektiivne juhtimisvorm päädis aga otsuste vastu võtmise pikale venimise või nende sootuks vastu võtmata jäämisega juhtide liialt erinevate nägemuste tõttu. Repertuaari valimise osaski ei saavutatud üksmeelt, mis tähendas aastail 1986–1988 vaid viieteistkümne uuslavastuse välja toomist. (Jürisson 2010: 172–173)

Liigergi ei kogenud neil, oma viimastel elu- ja teatriaastatel teatris näitlejana kopsakamat rakendust. Lisaks juba mängitavatele lavastustele saabus järgmine, ühtlasi viimane roll 1986. aastal, mil Raivo Trass lavastas Clare Boothe'i näidendi „Naised“, milles ta kõrvalosas ema, proua Moreheadi kehas. Näidend kõneles New Yorgi kõrgemasse keskklassi kuuluvate naiste elust ja mõtteviisist ning lavastati Draamateatris eesmärgiga rakendada töösse Draamateatri suurearvuline naistrupp. (Priks 2018: 127; Orvels 1986; Utt 1986)

Liigeri elu ja näitlejatee hakkas lõpusirgele jõudma. Oma viimastel eluaastatel haigestus ta raskelt. Tänu suurele teatrietikale, tahejõule ja kohusetundele püsis ta siiski teatrilaval peaaegu elu lõpuni. Kaotanud haiguse tõttu kõndimisjõu, toimetas tütar ta kiirabiautoga teatrisse, sest etendus nägi ette tema osalust. Pole teada, kui palju ja mil määral seesugune murdumatu järjepidevus tema tervist halvendas ja elupäevi röövis. Nähtavasti ei arvanud lapsest saati teatris tegutsenud Liiger isegi seesuguses lootusetus seisundis elu teatrita võimalikuks olevat. Surivoodil lausus ta oma viimased sõnad: „Ma tahan mängida!“. (Hummel 1988: 20) Need sõnad on tõestuseks asjaolule, et suuremalt jaolt elas Ellen Liiger oma elu vaid teatrile ning nähtavasti osutus kõik kõrvaline tema jaoks teisejärguliseks.

6. Kesk-ja vanemas eas naisnäitlejaid Eesti Draamateatris 1960.–1980. aastatel

Nagu on selgunud, mängis Liiger uuritaval perioodil peamiselt kõrvalosades, mille hulka mahtusid ka üksikud pearollid ning ka mõned kesksed osad. Uuritaval perioodil tegutsesid teatris viis kümne aasta piires Liigeriga ühte vanuserühma kuulunud näitlejannat, kes ühtlasi vähemalt kahel nimetatud kümnendil Draamateatris töötasid. Nendeks olid Aino Talvi, Velda Otsus, Inna Taarna, Laine Mesikäpp ja Ellen Alaküla, kellest mitmega mängis Liiger koos juba Draamateatri esimesel perioodil, aastatel 1941–1960. (Jürisson 2010: 555–563)

Tagasihoidlikuma rolligaleriiga Liigeri kõrval koges teatris silmapaistvate suurrollide kehastamisega järjepidevat edu Aino Talvi, kes töötas Draamateatris aastatel 1935–1944 ja 1949–1984. Samavõrdselt noore näitlejanna perioodiga jätkas ta pea- ja kaalukate rollide kehastamist teatri esinäitlejannana pea karjääri lõpuni. Mõned üksikud neist on näiteks lesk Tammuri lavastatud Smuuli „Polkovniku leses“ ning Bernarda Alba F. Garcia Lorca „Bernarda Alba majas“ Ben Drui lavastuses, kumbki 1966. aastal. Peaosa mängis Talvi ka Trassi lavastuses „Mare ja ta poeg“ 1970. aastal, kus Liiger esimese emana episoodilist rolli täitis. Mikiveri lavastuses mängis Talvi esmakordselt 1971. aastal, nimelt E. O’Neilli peredraamas „Pikk päevatee kaob öösse“, kus ta mängis oma järjekordse peaosa. Panso lavastustes osutub üheks silmapaistvamaks osatäitmiseks Shakespeare’i „Richard III-s“ kehastatud Elizabeth. Aastatel 1966–1970 mängis Talvi kokku neljas Tammuri lavastuses. Kuni 1984. aastani väldanud Draamateatri näitlejatöö jooksul mängis ta nii kolmes Trassi kui ka Mikiveri lavastuses. Osatäitmisi Panso lavastustes kogunes aastail 1970–1976 kokku viis (Taarna 2010: 461–464; ETBL)

Ka Velda Otsus tõusis vanema põlvkonna näitlejana 1970. aastatel Draamateatri staarnäitlejanna staatusesse, mängides rolle eriilmelises dramaturgias. Osatäitmisi Panso lavastustes kogunes sel kümnendil vähemalt neli. Trassi lavastuses „Kassimäng“ kehastas Otsus peaosalist proua Orbanit, keda Liigeri kehastatud salakaval Paula ninapidi vedades meeleheitleni viis. Järgnesid kesksed osad külalislavastaja Ion Ungureanu „Meie nooruse lindudes“ 1973. ja Gunnar Kilgase lavastuses „Püha Susanna ehk Meistrite kool“ 1974. aastal. Nendele töödele eelnes veel Šarlotta Adolf Šapiro lavastatud „Krisiaias“. Suurrolliks

kujunes Maude Colin Higginsi „Haroldis ja Maude’is“ Merle Karusoo lavastuses 1978. aastal. Kandvaid silmapaistvaid rolle jagus Otsusele järjepidevalt kuni 1982. aastani, mil ta teatrist lahkus. (Vellerand 1982: 30–33; ETBL)

Aastail 1950–1976 Draamateatris näitlejannana töötanud Inna Taarna mängis sarnaselt Liigeriga näitlejatee lõpul peamiselt kõrvalrollides, kuid ka üksikutes peaosades. Taarna kõrgaeg näitlejannana jäi eelkõige 1950. aastatesse. Aastatel 1966–1975 mängis ta kuues Tammuri ja kolmes Trassi lavastuses. Seevastu aga 1970. aastatel vaid ühes Panso lavastuses (Taarna 2003: 145–147)

Miks ei jätkunud Liigeri karjäär alates 1966. aastast Talvi ja Otsuse kombel sama säravalt? Nähtavasti peitub osaliselt Liigeri naasmises Draamateatrisse perioodil, mil see nii kunstiliselt kui koosseisuliselt lagunes. Suurimaks fookuseks tollastele teatrijuhtidele osutus ilmselt teatri elus hoidmine, mitte teatrisse saabunud näitlejaile väärilise töö pakkumine. Eeskätt Talvi ja mõningal määral Otsus kuulusid kriisi ajalgi Draamateatri arvestatavate näitlejannade hulka. Neil murrangulisel aastatel teatrisse naasnud Liiger aga soodsat pinnast end suureks mängida ei leidnud. Tõenäoliselt ei jäänud Taarna kõrval lavastajatelgi Liigeri ebakindlus ning seesmised heitlused märkamata, mistõttu võis neil tugevalt kahaneda usk nii tema tööalasesse kohusetundesse kui ka loomingulise tugevuse järjepidevusse. Paratamatult järgnes seesugusele asjade käigule väiksem töökoormus ning kahjuks ka vaimne allakäik (Kerge 2019).

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö „Ellen Liiger Eesti Draamateatri näitlejana aastatel 1966–1987“ esimeses peatükis uurisin näitlejanna kujunemislugu ja teatritööd lapsnäitleja perioodist kuni Vanemuises töötamiseni 1966. aastal. Teine kuni viies peatükk sisaldavad endas peamist Liigeri teatritöö analüüsi ning kuuendas peatükis kõrvutasin Liigerit samaealiste Draamateatri näitlejannadega, kes temaga uuritava perioodil vähemalt kahe kümnendi jooksul koos töötasid.

Uuritaval perioodil, aastatel 1966–1987 mängis Liiger Eesti Draamateatris peamiselt kõrval- ja episoodilistes rollides ning täitis kahes lavastuses ka peaosa. Osaliselt analüüsitud loomingu põhjal selgus, et Liiger täitis rolle erinevais draama žaneris: lastelavastuses, dokumentaaldraamas, realistlikus kodanlikus tragöödias, tragikomöödias, olustikulises komöödias ja olmedraamas. Tegelastest kehastas Liiger enda eakohaselt enamjaolt emasid ja vanemaid naisi. Lisaks sellele aga näiteks ka noort tüdrukut ja Vladimir Lenini abikaasat.

Võrreldes mitmete teiste samaealiste Draamateatri naisnäitlejannade kõrval jagus Liigeril uuritava perioodi vältel rolle märksa vähem, mille põhjusteks osutusid nähtavasti loomungulisse kriisi vajunud teatrisse naasmine, kohanemisraskused ning sellele järgnenud vaimne madalseis. Suuremat tunnustust saavutas Liiger aga oma osatäitmistega lavastustes „Kolmekümnes august“ (1969), „Kassimäng“ (1973), „Tuulte pöörises“ (1979) ja „Pilvede värvid“ (1983). Teatrikriitikutelgi jagus Liigeri rollidele enamasti positiivset tagasisidet. Uuritava perioodi jooksul mängis ta peamiselt peanäitejuhtide Ilmar Tammuri ja Mikk Mikiveri ning lavastaja Raivo Trassi lavastustes.

Liigeri rolliloomel taustal valitsevad olud muutusid vähem kui kümne aasta tagant peanäitejuhtide vahetumistega seoses. Naasnud 1966. aastal Vanemuisest Draamateatrisse, valitses seal puudus juhtivatest näitlejatest ning repertuaargi osutus suhteliselt alamõduliseks. Mängiti juhuslikke autoreid ning valmisid nõrgad lavastused. Peanäitejuht Ilmar Tammur ei olnud suuteline enam teatriuendustega kaasa minema. Uuel kümnendil asus tema ametipositsioonile Voldemar Panso, kes oma lavastuste, välja vahetatud juhtkonna ning professionaalsemal tasemel lavastajatega teatri aja jooksul taas jalgadele tõstis. Pärast Panso rasket haigestumist sai Draamateatri uueks kunstiliseks juhiks Mikk Mikiver ning tõi

ühiksa aasta jooksul lavale mitmeid Eesti rahvuslusteemaga seonduvaid näidendeid, mille hulka kuulusid muuhulgas ka Eesti teatri ajaloos olulisel kohal püsivad „Tuulte pöörises“ ja „Pilvede värvid“.

Peale Mikk Mikiveri ametiaja lõppu aga teatrile uut peanäitejuhti ei leitud, mistõttu otsustati kollektiivse juhtimise kasuks. Esmakordne eksperimentaalne juhtimisvorm tähendas aga juhtkonna liikmete pidevaid eriarvamusi ning sellest tulenevat otsuste vastu võtmise raskust. Üksmeelele ei jõutud ka repertuaaris, mis tähendas suhteliselt väheste uuslavastuste väljatulekut. Oma elu viimase rolli mängis Liiger Raivo Trassi lavastuses „Naised“ (1986).

SUMMARY. Ellen Liiger as an actress of Estonian Drama Theatre in 1966–1987

The purpose of this bachelor's thesis is to give an overview of the work of Ellen Liiger (1918–1987), who was also the first child star of Estonian theatre, in Estonian Drama theatre from 1966 to 1987. The main question of research is: What roles does a female actress of middle and older age play in the theatre? In view of this question, I will give an overview of the most important roles and directors of Liiger during this period, but I will also mention the more episodic roles and their directors. As a background in the role-creation work of Liiger, I also describe the artistic situation of Estonian Drama Theater in the light of the work of the main playwrights and the changes taking place during their exchange.

The Bachelor's thesis of Ellen Liiger is made out of my personal interest in the actress. The work consists of six chapters. In the first chapter, I describe the life and evolutionary story of Liiger until 1966. Chapters 2 to 5 mainly include an overview of Liiger's roles based on reviews of productions. In the two subchapters, I give a longer overview of the two most important roles of the Liiger in the 1970s and 1980s in productions that have a significant meaning in Estonian theatre history. These productions include Mikk Mikiver's "Tuulte pöörides" and "Pilvede värvid", in which Liiger played the roles of Anu and Aunt Elfriede, respectively. Against this background, I give an overview of the work of the main playwrights of the Estonian Drama Theatre and the change in the art life of the theatre in the light of their change. In the final chapter, I compare Liiger to the five then Estonian Drama Theatre actresses, who are in the same age group as Liiger for 10 years and work with Liiger during the period of analysis at the Drama Theatre for at least two decades.

Although several other female colleagues of the same age played much more diverse characters in more productions than Liiger, her work continued mainly in episodic roles, but in all three decades she also played starring or more wearable roles in several productions. While middle-aged women and husbands developed into Liiger's key roles in the 1960s, in the 1970s and 1980s the role gallery was dominated mainly by vigorous, insidious and often serious-toe old people. Although during the period analyzed, Liiger did not have much work, and in some seasons no new roles were added, during those years she remained an important actress for many directors. In addition, Liiger was also implemented by several guest

directors in their productions. The criticism is generally supportive of Liiger's role creation as she is often described as a prominent bystander during the analytic period.

Kasutatud kirjandus

Allik, Jaak 1987. Vastab Ilmar Tammur. *Teater. Muusika. Kino*, 9, 9.

Epner, Luule; Neimar, Reet 2015. Teatriprotsess üldvaates: teatrikeele uuenemine. *Eesti sõnateater 1965-1985*. Koost. L. Epner, P. Kruuspere, E-L. Linder, M. Tuuling. Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 151.

Haan, Kalju 1968. Esietendub „Faust“ I osa. *Õhtuleht*. 28.09.

Haan, Kalju 1969. J. W. Goethe tragöödia II osa jõuab lavale. *Õhtuleht*, 15.02.

Haan, Kalju 1974. Omamoodi „Kassimäng“ Draamateatris. *Õhtuleht*, 12.01

Haan, Kalju; Reiljan Reet 1972. Pühendatud Leninile. *Teatrimärkmik 1969/70*. Koost. K. Haan, R. Reiljan. Eesti raamat, 3–27.

Haan, Kalju 1968. Teatripoolset „Fausti“ lavale jõudmisel. *Sirp ja vasar*.

Inimese elu. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstkooli kodulehekülg.

http://lavakas.ee/vana.php?valik=lavabaas&id=1196&page=1&s_nimi=inimese

(17.06.2021).

Ivanov. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstkooli kodulehekülg.

http://lavakas.ee/vana.php?valik=lavabaas&id=538&page=1&s_nimi=ivanov

(17.06.2021).

Jõekalda, Norma jt 1982. Imet tabamas: Ellen Liiger. *ERR arhiiv*.

<https://arhiiv.err.ee/vaata/imet-tabamas-ellen-liiger> (16.06.2021).

Järv, Ants 1971. Hea lavastus. *Edasi*, 30.05.

Jürisson, Ain 2010. *Draamateatri raamat*. Tallinn: Eesti Draamateater.

Jürisson, Ain 1975. „Parvepoisid“ draamateatri laval. *Kodumaa*, 03.12.

- Kask, Karin 1973. Üleminekuhooaeg. *Teatrimärkmik 1970/71*. Koost. S. Pappel, A. Päiel, R. Talisoo. Eesti raamat, 98–99.
- Kerge, Rainer 2018. Näitleja Ilmar Tammur oli naistemagnet-kuus pikemat kooselu ja viis last, aga meenutada teda ei taheta. *Õhtuleht*, 19.02.
- Kruus, Oskar 1981. „Tuulte pöörises“ erutab ikka veel! *Kommunist*, 10.03.
- Kuningas, Oskar 1969. Mõtteid „Fausti“ lavastuse puhul. *Rahva hääl*, 23.03.
- Kõllu, Vello 1971. Otsimisi ja leidmisi. *Sirp ja Vasar*, 22.10.
- Levin, Sergei 1968. Gorkilikult, draamateaterlikult... *Sirp ja Vasar*, 14.
- Liiger, Ellen*, Eesti Teatriliidu koduleht, http://etbl.teatriliit.ee/artikkel/liiger_ellen2 (17.06.2021).
- Link, Endel 1977. Raivo Trassi arengujoonelt. *Teatrimärkmik 1974/75*. Koost. R. Mikkel, S. Pappel. Eesti raamat, 140–143.
- Lõbus pildiraamat. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi kodulehekülg.
http://www.lavakas.ee/tmm/?valik=lavabaas&id=289&page=1&s_nimi=l%C3%B5bus (17.06.2021).
- M. Gorki „Viimased“ esietendub Draamateatris. 1968 *Sirp ja Vasar*, 22.03.
- Nagelmaa, Silvia 1974. Tallinna Draamateater Tartus. „Kassimäng“. *Edasi*, 18.08.
- Neimar, Reet 1974. „Kassimäng“ Draamateatris. *Sirp ja Vasar*, 18.01.
- Noore daami külaskäik. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstkooli kodulehekülg.
http://lavakas.ee/vana.php?valik=lavabaas&id=938&page=1&s_nimi=noore (17.06.2021).

Orvels, Jüri 1986. Esietendus Draamateatris: Clare Boothe'i „Naised“. *Õhtuleht*, 25.01.

Paaver, Ene; Visnap, Margot 1985. Vastab Ellen Liiger. *Teater. Muusika. Kino*, 10, 5–14.

Parvepoisid. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstkooli kodulehekülg.

http://lavakas.ee/vana.php?valik=lavabaas&id=864&page=1&s_nimi=parvepoisid

(16.06.2021).

Pooleldi minu maja. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstkooli kodulehekülg.

http://www.lavakas.ee/vana.php?valik=lavabaas&id=1345&page=1&s_nimi=1982

(16.06.2021).

Priks, Simmo, 2018. *Ma tahan mängida!* Ellen Liiger 100: intervjuud Ellen Liigeriga. Tallinn 2018.

Reiljan, Reet 1979. Uus „Tuulte pöörises“. *Õhtuleht*, 4.10.

Rinne, Tiia 1986. Kuuldemäng: KUULDEMÄNG. Tuulte pöörises. 01. *ERR arhiiv*.

<https://arhiiv.err.ee/vaata/kuuldemang-kuuldemang-tuulte-poorises-01> (18.05.2021).

Rähesoo, Jaak 2011. *Eesti Teater. Ülevaateos 1*. Tallinn: Eesti Teatriliit.

Salakavalus ja armastus. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstkooli kodulehekülg.

http://lavakas.ee/vana.php?valik=lavabaas&id=544&page=1&s_nimi=Salakavalus

(17.06.2021).

Sokolova, Alla. Pooleldi minu maja.

Soosalu, Koidula, 1971. B. Shaw' „Ei või iial teada“. *Õhtuleht*, 20.09.

Taarna, Inna 2010. *Eesti Draamateatri kuus tippnäitlejannat*. Tallinn: Eesti Teatriliit.

Taarna, Inna 2002. *Tallinna Konservatooriumi Riiklik Lavakunstikool*. Tallinn: Eesti Teatriliit.

Talvi, Aino, Eesti Teatriliidu koduleht, http://etbl.teatriliit.ee/artikkel/talvi_aino1 (11.08.2021).

Tarand, Mari 1983. Keskööprogrammi luulekava: KESKÖÖPROGRAMMI LUULEKAVA. Õhtutund Ellen Liigeriga. *ERR arhiiv*.
[Keskööprogrammi luulekava: KESKÖÖPROGRAMMI LUULEKAVA. Õhtutund Ellen Liigeriga | ERR | Digihoidla](#) (08.08.2021).

„Tehakse filmi“ Draamateatris. 1966 *Õhtuleht*, 17.12.

Tinn, Eduard 1971. Näidendi väärtus on tema ideede väärtuses... „Ei või iial teada“ Tallinna Draamateatris. *Rahva Häääl*, 16.10.

Tobro, Valdeko, 1971. Nurjunud diskussioon Bernard Shaw'ga. *Noorte Häääl*, 28.11.

Tobro, Valdeko, 1971. Salakavalus ja armastus. *Õhtuleht*, 15.09.

Tonts, Ülo 1980. Draamateater Tartus. Teatris sünnib imelisi asju. *Edasi*, 06.09.

Tormis, Lea 1986. Kordumiste kordumatus. Rakvere „Libahunt“ Tallinna Draamateatris 2. juunil 1986. *Teater. Muusika. Kino*, 11.

Treier, Elem 1971. Kas see on Bernard Shaw? „Ei või iial teada“ TRA Draamateatris. *Sirp ja Vasar*, 29.10.

Treier, Elem 1979. „Tuulte pöörises“ TRA Draamateatris. *Sirp ja Vasar*, 02.11.

Triikkel, Ivar 1985. Kutsumus: KUTSUMUS. Ellen Liiger. *ERR arhiiv*.
<https://arhiiv.err.ee/vaata/kutsumus-kutsumus-ellen-liiger> (17.06.2021).

Tuulte pöörides. Lavastuste andmebaas. Eesti Teatri- ja Muusikaakadeemia lavakunstikooli kodulehekülg.
http://www.lavakas.ee/tmm/?valik=lavabaas&id=536&page=1&s_nimi=tuulte
(16.06.2021).

Utt, Olaf 1986. Kultuurikommentaar. *Sirp ja Vasar*, 07.02.

Vellerand, Lilian 1979. Sotsiaalselt kaalukas lavateos. *Rahva hääl*, 22.11.

Voldemar Panso, Eesti Teatriliidu koduleht,
http://40.113.101.51/artikkel/panso_voldemar2 (09.05.2021).

Käsikirjalised ja arhiiviallikad

TMM, T146, (1967–2001). K. Kask, Ellen Liigeri küsitlused 1986–1987.

TMM, T146, (1967–2001). P. Hummeli Mälestusõhtu Ellen Liigeri 70. Sünniaastapäeval.

Lisa 1. Ellen Liigeri rollid aastatel 1966–1987

1966

Netšajevi naine (Edvard Radzinski „Tehakse filmi“), lavastaja Gunnar Kilgas.

Kaastegev etenduses (Helmut Vaagi „Lõbus pildiraamat“), lavastaja Helmut Vaag.

1967

Agnia Šabina (Viktor Rošovi „Vilistlased“), lavastaja Mai Mering.

1968

Pr. Sokolova (Maksim Gorki „Viimased“), lavastaja Ben Drui.

Lieschen; Kodanikutütar (Johann Wolfgang Goethe „Faust“ I), lavastaja Ilmar Tammur.

Vaike Valler (Dagmar Normeti „Vöödiline hobune“), lavastaja Ingo Normet.

1969

Mure (Johann Wolfgang Goethe „Faust“ II), lavastaja Ilmar Tammur.

VII tunnistaja (Peter Karvaši „Seitse tunnistajat“), lavastaja Ben Drui.

Krupskaja (Mihhail Šatrovi „Kolmekümnes august“), lavastaja Ilmar Tammur.

1970

Esimene ema (Aino Kallase „Mare ja ta poeg“), lavastaja Raivo Trass.

1971

Avdotja Nazarovna (Anton Tšehhovi „Ivanov“), lavastaja Maria Knebel.

Milleri naine (Friedrich Schilleri „Salakavalus ja armastus“), lavastaja Kaarin Raid.

Missis Margaret Lanfrey Clandon (Bernhard Shaw' „Ei või iial teada“), lavastaja Virve Aruoja.

1973

Paula (István Örkény „Kassimäng“), lavastaja Raivo Trass.

1974

Väga intelligentne proua (Aleksandrs Čaksi „Māngi, pillimees!“), lavastaja Pēteris Pētersons.

1975

Savvišna (Mihhail Roštšini „Ešelon“), lavastaja Raivo Trass.

Pahna-Maija (Teuvo Pakkala „Parvepoisid“), lavastaja Voldemar Panso.

1976

Antonovna, njanja (Maksim Gorki „Päikese lapsed“), lavastaja Merle Karusoo.

1977

Sauna-Evi ema (A. H. Tammsaare/ Raivo Trassi „Kõrboja peremees“), lavastaja Raivo Trass.

Jelena Gornostajeva (Konstantin Trenjovi „Ljubov Jarovaja“), lavastaja Mikk Mikiver.

1979

Anu, Jaani ema (August Kitzbergi „Tuulte pöörises“), lavastaja Mikk Mikiver.

1980

Joukahaise ema (Karoly Kazimir/ Gyula Ortutay, Elias Lönnroti ainetel „Kalevala“), lavastaja Paavo Liski.

Teenija vanaeit (Leonid Andrejevi „Inimese elu“), lavastaja Ago-Endrik Kerge.

1981

Stepanida (Valentin Rasputini „Raha Mariale“), lavastaja Mikk Mikiver.

1982

Anna Pernataja (Alla Sokolova „Pooleldi minu maja“), lavastaja Aksel Orav.

1983

Tädi Elfriede (Jaan Kruusvalli „Pilvede värvid“), lavastaja Mikk Mikiver.

1984

Maali, Anna ema (Jaan Krossi „Keisri hull“), lavastaja Mikk Mikiver.

1986

Mary ema, proua Morehead (Clare Boothe Luce'i „Naised“), lavastaja Raivo Trass.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jan Remmelg,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Näitleja Ellen Liigeri kujunemislugu ja looming Eesti Draamateatris aastatel 1966–1987“, mille juhendaja on Hedi-Liis Toome, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Jan Remmelg

17.08.2021